

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ*

Στὴ μνήμῃ τοῦ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΞΥΔΗ

1. Εἰσαγωγικά

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ μύησε τὸν Ἀγγελο Σικελιανὸ στὸ βαθὺ μυστήριο τῆς λαϊκῆς μας παράδοσης ὑπῆρξε ἡ παραμύθια του. Ἡ γυναικία αὐτὴ ἐπηρέασε σημαντικὰ τὰ παιδικὰ του χρόνια ἀλλὰ καὶ τὴν κατοπινὴ του ἐξέλιξη. Ὅπως ὁ ἴδιος γράφει τὸ 1941, *Ἄλλ' ἢ παιδιάτικη, ἢ βαθύτερη παιδιάτικη ψυχὴ μας, εἶμαι βέβαιος πὼς ἀντίκρουε στὸ πρόσωπο ἐκεῖνο, ἅμεσα τότε, μιὰν ἐνσάρκωση ὁλοζώντανη τῆς ἴδιας τῆς παράδοσης ποὺ προεῖπαν εἴτε τὶς ὥρες ποὺ μᾶς ἐσπρωχνε ἓνα-ἓνα, μὲ δυὸ λόγια, στὴ μελέτη τοῦ βιβλίου ποὺ παρατούσαμεν ἀδιάβαστο εἴτε, ὅταν καθισμένη πρὸς τὸ βράδυ ὡσὰν τὴν Πυθίαν ἀνάμεσό μας ἀρχινοῦσε νὰ διηγᾶται — ὅπως πᾶ δὲν ἔχω ἀκούσει ἀπὸ κανένα νὰ διηγᾶται — τὰ βαθιὰ καὶ ἀτέλειωτά της παραμύθια, ἀραδιαστά¹.*

Ὡς ἀντίδωρο γιὰ τὴν προσφορά αὐτῆς τῆς «ζώσας παράδοσης» ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀγγελου, Πηνελόπη (ἀργότερα Duncan) Σικελιανοῦ τῆς διάβαζε, ἐνῶ παρὰλληλὰ διάβαζε καὶ τοῦ Ἀγγελου καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν, *Ἐρωτόκριτο*, *Δημοτικὰ Τραγούδια*, ἢ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*².

Ἐκτός ἀπ' αὐτὴ τὴ «βαθιά» καὶ «μυστικὴ» σχέση τῶν παιδιῶν μὲ τὴ βάρεια τους, ὁ ποιητὴς παρακολουθοῦσε τὴν Πηνελόπην νὰ ἐπιδίδεται μ' ὁλόψυχη ἀφοσίωση σὲ ὅ,τι θεωροῦσε ἀρμονικότερο, ἀρτιότερο³. Τὴν ἐβλεπε νὰ ἀνακα-

* Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποτελεῖ προδημοσίευση ἀνακοίνωσής μου στὸ Δ' Συμπόσιο Ποίησης ποὺ ἔγινε στὴν Πάτρα ἀπὸ 6-8/7/1984.

1. Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ, «Πηνελόπη Σικελιανοῦ», *Πεζὸς Λόγος* Δ' (1940-1944), Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ'. Π. Σαββίδης, Ἰκαρὸς Ἀθήνα 1983, σελ. 52.

2. Πρβλ., ὁ.π.

3. Ὁ.π., σελ. 51.

τεύεται με τούς ανθρώπους του λαού, να ξενυχτάει μαθαίνοντας ἀρχαίειό, να κεντάει καὶ να διδάσκεται ἀπάνω ἀπ' ὅλα το ἱερὸ λαϊκὸ τραγοῦδι⁴.

Αὐτὸς ὁ τρόπος ζωῆς ἦταν μιὰ καθημερινότητα γιὰ τὴν οἰκογένεια Σικελιανοῦ. "Ὅμως καὶ ἐξῶ ἀπὸ τὸ σπίτι, τὸ θέαμα τῆς λευκαδίτισας χωριάτισας με τὸ στητὸ στῆθος καὶ τὸν ὄρθιο λαϊμὸ νὰ κουβαλάει ἄκοπα καὶ περὶφρανα στὸ κεφάλι τῆς τὸ γεμάτο νερὸ λαγῆνι μάγειρε τὸν ποιητῆ, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμή τοῦ φαινόταν ἐξαιρετικὰ φυσικὸ. Περιγράφοντας μάλιστα γλυπτὸ τοῦ Rodin τὸ ὅποιο τοῦ ἐδειξε ὁ ἴδιος ὁ καλλιτέχνης στὸ σπίτι του στὸ Παρίσι ὁ ποιητῆς κἀνει τὸν παρακάτω παραλληλισμὸ. "Ἐνα κεφάλι δυνατὸ μὲ ἀλόγιστο πλατὺ λαίμω καὶ τὰ μαλλιά ὅλα σηκωμένα γύρω ἀπὸ τὸ μέτωπο καὶ τὸν ἀόχχνα, κρατοῦσε τὸ ναὸ ὅμοια καθὼς κρατοῦνε ἀνηφορίζοντας οἱ δυνατὲς χωριάτισσες τὰ γεμιστὰ λαγῆνια⁵. Αὐτὴ ἡ εἰκόνα τὸν εἶχε πραγματικὰ ἐντυπωσιάσει καὶ τὴν κουβαλοῦσε μέσα του ὡς ἱερὴ παρακαταθήκη ὅπως καὶ ὡς *conditio sine qua non* κουβαλοῦσε μέσα του καὶ τὸ ὄραμα τῶν βουνῶν, τῶν πεδιάδων, τῶν ποταμιῶν τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλλάδας γενικότερα.

Ἡ ταύτιση μὲ τὴ γῆ του, μὲ τὰ πάθη καὶ τὶς λειτουργίες τῆς, ἡ μαγευτικὴ διαδικασία τῆς γέννησης, τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀναγέννησης, τὸν κρατοῦν δεμένο κοντὰ τους καὶ τοῦ ὑπαγορεύουν τὸν πορεία του στὴ ζωή. *Ἡ γῆ εὐωδᾷ καθὼς ξεσκίζεται ἀπὸ τὰ καματερά. "Ἡσυχος ἄνεμος καὶ λιγροστός κυμαίνει τὰ χωράφια τῶν σταχυῶν⁶. Πολλὲς φορὲς θὰ πεῖ πὼς ἡσυχος ἄνεμος πνέει καὶ ἀναπαύει τὰ φρένα του, πὼς ἡσυχος ἄνεμος γαληνεύει τὴν καρδιά του, ὅπως τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἀνάσα τοῦ Θεοῦ. Τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ποὺ αἰωρεῖται μέσα σὲ μιὰ ἄκρατη σιγή, ποὺ μέσα τῆς συντελοῦνται τὰ ἄρρητα μυστήρια, ποὺ μέσα τῆς ὁ ποιητῆς γίνετα ἀλαφροῦσκιωτος καὶ ξεχωρίζει τὰ πάντα μὲ τὴν ἀφή. "Ἐξὼ μὲ περιμένει ἡ σκιά καὶ ἡ εὐδαιμονία. "Ακούω κάποιο μοσχάρισι τρυφερὸ κι ἀργόποδο μονοκανητὸ στὸν βραδυνὸ ἀέρα. Ξέρω τὴν κοιλάδα καὶ μὲ τὸ χάδι ἀνάμεσα στὰ ρεῖκια βροίσκω στὰ σκοτάδια τὸ χαμόπευκο, τὸ σκίνο καὶ τὴ λυγαριά⁷.*

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴ φύση, ὁ λαὸς διαδραματίζει ἕνα ἐξίσου σημαντικὸ μέρος στὸ ἔργο ἀλλὰ καὶ τὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ. Οἱ καθημερινὲς ἀσχολίες, ἡ λειτουργικότητα ἀλλὰ καὶ ἡ θυμοσοφία τοῦ λαοῦ τὸν προβληματίζουν στὸ βαθμὸ ποὺ νὰ ἐνισχύει τὰ συμπεράσματά του γιὰ τὴ συμπαντικὴ ἐνότητα καὶ τὴ συνέχεια τῆς φυλῆς.

4. "Ο.π. Γιὰ τὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ Σικελιανοῦ καὶ τὴ σχέση του μὲ τὴν παράδοσή μας βλ. καὶ Robert Levesque «Παιδικὰ χρόνια τοῦ Σικελιανοῦ» περ. *Νέα Ἑστία*, Ἀφιέρωμα στὸν Ἀγγελὸ Σικελιανό, Χριστούγεννα 1952, σελ. 12-13.

5. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, *Ὀμιλίες μὲ τὸν Rodin*, Πεζὸς Λόγος Α', Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἱκάρος, Ἀθήνα 1978, σελ. 37.

6. Ἀγγελου Σικελιανοῦ. «Συνέχεια τῆς ὁμιλίας μου μὲ τὸν Rodin κι αἰσθητικὰ σημειώματα» ὁ.π., σὴμ. 5, σελ. 41.

7. "Ο.π., σελ. 52.

Γύρα, στὸν κάμπο, στὰ βουνά,
παντοῦ, ὁ ἀδρὸς ἀργάτης.
Δίπλα στ' ἀμπέλια ὁ πιστικὸς
ἀγρύπναε κ' ὁ δραγάτης.
Ὁλοῦθε ὁ ἰδρομέτωπος
κυβέρονταγε χωριάτης.

Μὲ παραμόνευε ἡ εὐκὴ
τοῦ ζήτουλα στοὺς τράφους.
Γνώριμονς ἔβλεπα νεκροὺς
ἀπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους.
Παντοῦ ὁ λαός. Καὶ ἀνέβηκα
ὅσο ἀνεβαίνει ἡ μέρα,
γιὰ νὰ χαρῶ τὸ διάπλατο
τοῦ ἀπάνω κόσμου ἀγέρα.

Βουνὰ ξεσκάφτει τὸ τσαπί,
χτυπάει τὸ μελισσόχορτο,
ἀναπηδᾷ τὸ εὐώδιασμα
στὸ λογαρόν αἰθέρα.
Παντοῦ ὁ λαός. Καὶ λάτρεψα,
καὶ στὴ λαχτάρα μου εἶπα:
«Βάλε τὸ αὐτὶ στὰ χώματα»,
Καὶ φάνη μου πὼς ἡ καρδιά
τῆς γῆς βαριὰ ἀντιχτύπα⁸.

Αὐτὸς ὁ λαὸς ποὺ ξεχνέται στὸν κάμπο, στὰ βουνά, ἀργάτης, πιστικὸς, δραγάτης, παλιότερα ἀρματολὸς καὶ κλέφτης, θεματοφύλακας τῆς παραδόσης, διαθέτει ἓνα μοναδικὸ καὶ συγκλονιστικὸ τρόπο ἔκφρασης: τὸ τραγούδι του, ποὺ ἐμεῖς τὸ βαφτίσαμε καὶ τὸ εἴπαμε: Δημοτικόν.

2. Ἀπόψεις τοῦ Σικελιανοῦ γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι

Προλογίζοντας τὸ βιβλίον τοῦ Ἀγ. Θέρου *Τὰ Τραγούδια τῶν Ἑλλήνων*, ὁ Ἀγγελος Σικελιανὸς ἰσχυρίζεται πῶς, ἡ ἑλληνικὴ δημοτικὴ ποίηση, ἡ πιὸ πηγαία ἔκφραση τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ μας, ἀποτελεῖ ἓνα σῶμα ποὺ δὲ βρίσκεται

8. Ἀγγελος Σικελιανός, Ἀλαφροΐσκιωτος, *Λυρικός Βίος* Α', Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκάρος, Ἀθήνα 1965, σελ. 94-95, στ. 248-270.

καμμιὰ ρωγμή ἀπάνω του και δὲν ἔχει ταίρι σ' ἄλλο λαό⁹. Βρῆκε βέβαια ἐδῶ ὁ ποιητὴς γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά τὴν εὐκαιρία νὰ τονίσει τὴ σημασία τῆς ἐνότητος καὶ πιστεύω πῶς τὸ σχόλιο του σχετικά μὲ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι ἀποδείχεται ἐξαιρετικὰ εὐτυχές.

Γιὰ τὸν προφήτη-μύστη καὶ διάκονο τῆς σύγχρονης μας ποίησης, τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι

α) ἀκολουθεῖ μιὰ ἀδιάσπαστη πορεία¹⁰,

β) βρῆκε τὴ βαθύτερη ἐνότητὰ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση καὶ τὴν ἱστορίαν του¹¹,

γ) ἀποτελεῖ τὸ μέτρο πού μπορεῖ νὰ βοηθήσει νὰ τελειωθοῦμε μέσα στὸ χῶρο τοῦ πνεύματος¹².

Ὅμως, θὰ πρέπει πάντα κατὰ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ

Νὰ κάνεις δικό σου αὐτὸ τὸ σῶμα, νὰ σοῦ μεταγγίσει τὴν ψυχὴ του, καὶ τὴν ἴδια αὐτὴ τὴν ψυχὴ νὰ τὴ μεράσεις σὲ ὅλους σὰ μετάληψη ἀπ' τὸ μέγα δυσκοπότερο ὅπου συγκεντρώνεται, αὐτὸ εἶναι ἔργο ἀνθρώπου πού εἶναι σύγχρονα καὶ ἱερέας τοῦ ἔργου πού διακονεῖ¹³.

Ὑπάρχει — γιὰ τὸν ποιητὴ — μιὰ βαθύτερη καὶ μυστικὴ ὑποχρέωση τοῦ ἑλλήνα ἀνθρώπου ἀπέναντι στὸ δημοτικὸ του τραγοῦδι ὅπου περιχλειέται[...] ἡ ἄγια φύση τῶν βουνῶν της, τῶν νερῶν της, τῶν χωμάτων, τῶν ψυχῶν¹⁴. Ἀλλωστε ὁ συνθέτης τοῦ τραγοῦδι τοῦ αὐτοῦ ὁ λαὸς μὲ τ' ἀλάνθαστο ἔνστικτό του, ξέρε ἀπὸ τὴν ὥρα τούτη ποιά εἶναι τὰ καθάρια ρεύματα τῆς ἱστορίας καὶ ποιά τὰ τέλματά της, ἔχει μάθει νὰ διακρίνει ὅλη τὴν πλάνη τῶν ἐφήμερων σκοπῶν, νὰ ξεχωρίζει ὅλες τὶς ψεύτικες προθέσεις εἴτε ὁρμές, τῶν ἀντιστροφῶν ἡρωισμῶν, πού γιὰ νὰ σώσουνε σκοτώνουν καὶ γιὰ νὰ λευτερώσουνε συντρίβουν ἀπ' τὶς ἄμιες, ἀπ' τὶς ἀφογες θελήσεις, ὅπου γιὰ νὰ σώσουν δίνουν τὸν ἑαυτό τους, γιὰ νὰ ὑψώσουν σκύβουνε μπροστά του, γιὰ νὰ τὸν δεχτοῦν καθὼς τοῦ ἀξίζει ξεσκεπάζουνε τὴ σκέψη καὶ το στήθος, τοῦ πλαταίνουνε τὸ πνεῦμα καὶ τοῦ ἀνοίγουνε τὴν ἀγκαλιά¹⁵.

Ἐκτός ἀπ' αὐτὲς τὶς γενικὲς γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι ὁ ποιητὴς ἔχει καὶ ἐπὶ μέρους ἀπόψεις. Γιὰ παράδειγμα τὸ τραγοῦδι πού μάθαινε ἡ Πηνελόπη ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ τὸ ἔχει χαρακτηρίσει ἱερὸ λαϊκὸ

9. Τὰ τραγοῦδια τῶν Ἑλλήνων, Ἁγίος Θέρεος ἐσάναξε κ' ἐρμῆνευσε, Πρόλ. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, Ἁετός, Ἀθήνα 1951, σελ. 9-10.

10. + 11 + 12 + 13. Ὁ.π., σελ. 9, 10, 12.

14. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, Ἀνοιχτὸ Ὑπόμνημα στὴ Μεγαλειότητά του, Πεζὸς Λόγος Α', σελ. 101.

15. Ὁ.π., σελ. 107.

τραγούδι¹⁶ ἐνῶ στὸ προοίμιο τῶν «Ραψωδιῶν τοῦ Ἰόνιου» τὰ Ἑπειρώτικα δημοτικὰ τραγούδια τὰ χαρακτηρίζει ὡς *λυγερὰ καὶ πλατιά*¹⁷.

Συνοψίζοντας τὶς ἀπόψεις τοῦ Σικελιανοῦ γιὰ τὸ δημοτικὸν τραγούδι θὰ μπορούσαμε νὰ πούμε ὅτι ὁ ποιητὴς πιστεύει πὼς τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶναι ἱερὸ γιὰτὶ εἶναι ἕνας βασικὸς συντελεστής τῆς Ἑνότητάς του λαοῦ μας καὶ παράλληλα ὁ βαθὺς καὶ μυστικὸς φορέας καὶ ἐκφραστὴς τῆς. Τὸ δημοτικὸν τραγούδι δὲν ἐντυπωσίασε ἀπλῶς τὸ Σικελιανὸ ἀλλὰ καθὼς ἀποτελεῖ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν παράδοσή μας μὴ ἀέναη, κίνηση¹⁸ ὅπως τὴ θέλει ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς βιώθηκε ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ ἀφομοιώθηκε σὲ στίχους ποὺ ἀποδείχνουν πὼς ἡ προσωπικότητά του ἀντέχει στὴ σύγκριση μὲ ἡ κείνη τοῦ «ἄγνωστου» ποιητῆ, μὲ τὴ γενικότερη δηλαδὴ τὴ μείζονα συνείδηση ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

3. Θέματα τῆς δημοτικῆς ποίησης ποὺ ἀπαντῶνται καὶ στὴ Σικελιανικὴ

3.1. Τὸ ξεδιψασμα

Ἡ εἰκόνα τοῦ διψασμένου ποὺ ξεδιψάει ἀπὸ πηγὴ, στέρνα ἢ ποτάμι, ἀπὸ τάσι ἢ χούφτα εἶναι συνήθης στὴ δημοτικὴ μας ποίηση, ἀλλὰ καὶ στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ. Ἐδῶ ὅμως παίρνει μιὰν ἄλλη διάσταση. Ἀνετα δηλαδὴ μπορούμε νὰ διακρίνουμε προεκτάσεις μεταφυσικῆς. Στὸ σικελιανικὸ ἔργο πίνει κανεὶς νερό προκειμένου νὰ ξεδιψάσει ἀπὸ τὴ στέγνα τῆς ἄγνοιας, νὰ ἀποχτήσει ἀθανασία ἢ δυνάμεις γιὰ καινούριο ξεκίνημα στὸ δρόμο γιὰ τὴν κατάκτηση αὐτῆς, ποὺ προαναφέρθηκε, τῆς μείζονος συνείδησης τῆς ζωῆς.

*Κι - ὄχι καύχημα ἀνέργο
σὲ πηγὲς δαφνοσκέπαστες
ἤπια ἐγὼ καὶ στὴ στέγνα¹⁹.*

Ὁ ποιητὴς καυχᾶται — ἀλλὰ μακριὰ ἀπὸ τὴν ὕβρη — ὅτι ἤπιε νερὸ ἀπὸ πηγὲς δαφνοσκέπαστες ἀπ' ὅπου πίνουν ἢ ὅπου ἀναπαύονται οἱ Θεοὶ κυρίως αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τῆς τελειότητος, τῆς μυστικῆς γνώσης τῆς ἀληθινῆς δηλαδὴ τῆς ἐνοποίησης τῶν ἀντίθετων, τῆς συμπαντικῆς ἁρμονίας· ὁ Ἀπόλλων. Ἀλλοῦ τὸ νερὸ εἶναι ἀθάνατο, γι' αὐτὸ καὶ ὁ ποιητὴς τὸ πίνει γονατιστὸς ὅλος δέος μπροστὰ στὴ διαδικασία τῆς ἀθανασίας.

16. Πεζὸς Λόγος Δ', σελ. 51.

17. «Ραψωδίες τοῦ Ἰόνιου», Λυρικὸς Βίος Α', σελ. [173], στ. 2.

18. Κ. Θ. Δημαρᾶς, «Ὁ Σικελιανὸς εἶναι μέσα στὴν ἑλληνικὴ παράδοση», Περ. Νέα Ἑστία, Χριστούγεννα 1952, σελ. 35.

19. Ἀλαφροῦσκωτος, σελ. 90, στ. 139-141.

Κ' ἦπια τ' ἀθάνατο νερό
 γονατιστὸς στὴ φούχτα μου
 νὰ ξεδιψάσω τὴν καρδιά ὥσά χλόη²⁰.

Ὅμως, γιὰ τὸ Σικελιανὸ αὐτὸ ποῦ ἔχει σημασίαι εἶναι ἡ μετάδοση.

Ἔδωκα ἀθάνατο νερό στὴν ἀπαλάμη²¹.

καθὼς καὶ ἡ φύλαξη τῆς ἱερῆς μετάληψης τοῦ ἀθάνατου νεροῦ.

Κι ἀπὸ τ' ἀθάνατο νερό
 νὰ πέφτει οὔτε μιὰ στάλα²²

Ἀλλὰ καὶ ἡ λαϊκὴ δοξασία γιὰ τὸ ἀμίλητο νερὸ τοῦ κλήδονα δὲν ἀφήνει ἀσυγκίνητο τὸν ποιητὴ.

— Κι ἀπ' τὰ θάμνα,
 μεγαλομάτα γιὰ τὸ ἀμίλητο
 κατέβαινε νερό²³.

Τὸ ἐπίθετο ἀμίλητο εἶναι δηλωτικὸ τῆς σιωπῆς μέσα στὴν ὁποία τὸ νέο κορίτσι εἶναι ὑποχρεωμένο τὴν παραμονὴ τ' Αἰ-Γιαννιοῦ ἢ σ' ἄλλα μέρη τὴν παραμονὴ τῆς πρωτοχρονιᾶς νὰ πάει νὰ φέρει νερὸ μέσα σ' ἓνα δοχεῖο, ὅπου τοποθετοῦνται τὰ ριζικάρια ἢ σημάδια, δηλαδὴ μικροπράγματα ποὺ ἀνήκουν σὲ διάφορες κοπέλες. Αὐτές, τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῒ, τραβᾶνε τὸ κόκκινο πανὶ ποὺ σκεπάζει τὸ δοχεῖο καὶ ἀπαγγέλλουν δίστιχα ποὺ φανερώνουν τὴν τύχη τῆς κάθε μιᾶς. Ἡ ἀρχαία καταγωγὴ τοῦ νεοελληνικοῦ κλήδονα ἔχει ἀποδειχτεῖ καὶ ἡ σιγὴ ποὺ ἐπικρατεῖ κατὰ τὰ διαδικασίαι τῆς ἀντλησης καὶ τῆς μεταφορᾶς τοῦ νεροῦ ἀνακαλεῖ σίγουρα στὴ μνήμη τοῦ Σικελιανοῦ τὴν Ἑλευσίνα σιγὴ τοῦ «τεθερισμένου στάχυος» ἀλλὰ καὶ τῆς γενικότερης προετοιμασίας καὶ τελετῆς τῆς μύησης.

Ξαναγυρνώντας στὴ δημοτικὴ μᾶς ποίηση διαπιστώνουμε πὼς τὸν κλέφτη δὲν τὸν ἀπασχολεῖ καμιά μεταφυσικὴ προβληματικὴ. Συνήθως εἶναι ἀδιάφορος πρὸς τὸ θάνατο, ἀνησυχεῖ γιὰ τὴν τύχη αὐτῶν ποὺ θ' ἀπομείνουν καὶ ἀντιμετωπίζει ὡς τὴ γνωστὴ του καθημερινότητά τὸ ἐπέκεινα. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν

20. "Ο.π., σελ. 104, στ. 527-529.

21. "Ο.π., σελ. 161, στ. 807.

22. "Ο.π., στ. 818-819.

23. "Ο.π., σελ. 116, στ. 845-847.

καθημερινότητα περιλαμβάνονται καὶ οἱ βρύσες ποὺ πίνει νερὸ ἢ ὅπου κοντὰ τους θέλει νὰ κονέψει.

*Παιδιά μου, μὴ μ' ἀφήνετε στὸν ἔρημο τὸν τόπο
γιὰ πάрте με καὶ σύρτε με ψηλὰ στὴν κρῶα βρύση²⁴*

Γιὰ τὸν κλέφτη ἐπίσης ποὺ ἔχει λαβωθεῖ, κλαίει ἡ φύση ὅλη. Ἔτσι

Κλαῖνε κ' οἱ κροοβρυσοῦλες πόπινα νερό²⁵

Στὴ δημοτικὴ ποίηση, ἀπαντᾷ πολὺ συχνὰ ὁ διάλογος μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ στοιχείων τῆς φύσης.

*Τί μὲ τηρᾷς ὅπου γελῶ, λές καὶ δὲν ἔχω ντέρτι
[.....]
νὰ σᾶς τὸ πῶ βρυσοῦλες μου, φοβοῦμαι μὴ στερέψτε²⁶*

Ἐνῶ δηλαδὴ στὴ δημοτικὴ μας ποίηση τὸ θέμα τοῦ διψασμένου ποὺ πίνει νερὸ τῆς βρύσης ἢ τῆς πηγῆς γενικότερα ἀποτελεῖ μιὰ καθημερινὴ πραγματικότητα, στὸ Σικελιανὸ ἡ ἔννοια αὐτὴ ἀποχτάει — κατὰ τὴν ἔκφρασή του — ἕνα νόημα βαθὺ καὶ μυστικόν.

3.2. Τὰ ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα

Μὲ τὸν ὄρο ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα ἐννοοῦμε ὅ,τι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθεῖ. Ἀδύνατα στὴ δημοτικὴ ποίηση συναντᾷμε πολλά. Ὁ Σικελιανὸς ὅπως καὶ ὁ ἥρωας τῆς δημοτικῆς ποίησης μπορεῖ νὰ τὰ κάνει δυνατό, π.χ. νὰ σταματήσει τὴ ροὴ τοῦ ποταμοῦ. Ὅπως στὸ ποίημα («Ἀχελῷος»)

*Πλημμύρα ὁ Ἀσπροπόταμος, κ' ἐγώ, στὴν τρομερὴ του ὁρμῇ
καταμεσίς στημένος
στόλο τὰ πόδια μου ἔβανα κι ὁλόρτο ἀπάνωθε κορμί
σὰ θεὸς ἐναντιωμένος²⁷*

24. Ν. Γ. Πολίτης, *Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ*, Ἐν Ἀθήναις 1932, ἀρ. 43. Στὰ μοιρολόγια ὅμως καὶ τὰ τραγούδια τοῦ κάτω κόσμου καὶ τοῦ χάρου, ὁ ἰδιώτης ἀναρωτιέται τί νὰ συμβαίνει «ἐκεῖ».

25. Ὁπ.π., ἀρ. 49.

26. Ὁπ.π., ἀρ. 122.

27. Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ, *Ἀχελῷος* ("Ονειρος) *Λυρικός Βίος*, Β', Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκάρος, Ἀθήνα 1966, σελ. 136, στ. 1-4.

Ἀντίστοιχα στὸ δημοτικὸ τραγούδι

δύνασαι
καὶ ποταμὸν ν' ἀγκαλιαστεῖς καὶ νὰ τὸν σταματήσεις²⁸.

Ἐνα ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἀδύνατα τῆς δημοτικῆς ποίησης εἶναι καὶ τὸ θέμα ἄστρο τῆς ἡμέρας ποὺ συχνὰ χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπὸ τὸ Σικελιανό.

Τὸ χαραμέρι
ἔλαμπε σὰν αὐγερινὸς
κι ὡς τ' ἄλλο μεσημέρι
γαλήνια μόφεγγεν ὁ νοῦς
μὲς τὸ γλανκὸ ποῦ ἄστραφνε ἀχνὰ
τὸ ἡμερινὸ φεγγάρι²⁹.

ἢ ἀλλοῦ

Καὶ τὰ μαλλιά τῇ σκέπαζαν, ἂν τὰ ῥιχνε ὡς τὰ πόδια
μὰ πάντα διαφαινότανε τὸ μέτωπο ὡς φεγγάρι,
ποῦ φέγγει θεῖον ὀλημερὶς ὡς ἀνεβαίνει ὁ ἥλιος³⁰.

Ὁ λαϊκὸς μας ἀνώνυμος τραγουδιστὴς ἀνθρωπιέται

Ποιὸς εἶδε νήλιο ἀποβραδὶς κι ἄστροι τὸ μεσημέρι;³¹

Ποιὸς εἶδε ἥλιο τὴν αὐγὴ κι ἄστροι τὸ μεσημέρι;³²

Ὅπως εἶδαμε σὲ παραπάνω παράδειγμα ὁ Ἄγγελος Σικελιανὸς παρομοιάζει τὴν ὁμορφὴ κοπέλα μὲ φεγγάρι, παρομοίωση πολὺ συχνὴ στὸ δημοτικὸ μας τραγούδι.

Σὰν τί τὸ θέλ' ἢ μάνα σου τῇ νύχτα τὸ λυχνάρι
ἀπόχει μέσ στὸ σπίτι της τ' Αἰγούστου τὸ φεγγάρι³³.

28. Ἰω. Μαρκαντώνης, «Τὰ ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν», περ. Ἑλληνικὴ Δημιουργία, Ἀφιέρωμα στὸ Δημοτικὸ Τραγούδι ΣΤ', ἀρ. 105, σελ. 726.

29. Ἀλαφροτόσκωτος, σελ. 101, στ. 438-444.

30. «Ραψωδία τοῦ Ἰόνιου» β.π., σελ. 191, στ. 22-24.

31. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 74, στ. 110, 189.

32. Ὁ.π., ἀρ. 43.

33. Ὁ.π., ἀρ. 135.

Ἐπίσης ἡ φεγγαρομέτωπη γυναίκα τοῦ Σικελιανοῦ στὸ δημοτικὸ τραγούδι εἶναι ἡλιομέτωπη καὶ ἡλιοπρόσωπη

ποὺ ἔχεις τὸν ἥλιο μέτωπο καὶ τὸ φεγγάρι ἀστήθι³⁴

Ἄλλη γυναίκα

τὸν ἥλιο βάζει πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι στήθος³⁵

Ἄλλοῦ ὁ ἐρωτευμένος δὲν μπορεῖ νὰ κρύψει τὸ θαυμασμό του γιὰ τὴ ὁμορφιά τῆς ἀγαπημένης του.

Γιατ' ἔχω μιὰ ἀγαπητικιά κ' ἐκείν' εἶν' τὸ φεγγάρι³⁶.

Οἱ παρομοιώσεις τῆς ὁμορφῆς κοπέλας μὲ τὸ φεγγάρι καὶ τὰ ἄστρα οὕτε στὸ Σικελιανὸ οὕτε στὴ δημοτικὴ ποίηση φυσικά, ἐξαντλοῦνται ἐδῶ.

3.3. Τὰ φρύδια

Ἡ ὁμορφιά τοῦ προσώπου τῆς κοπέλας, στὸ δημοτικὸ τραγούδι ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα τῶν φρυδιῶν της. Στὸ Σικελιανὸ συναντᾶμε τὴν ἴδια ἀντίληψη.

Χρυσόφρυδη σὲ κέρδισα
στορώντας παραμύθια³⁷

Παρακάτω

τῶν ἀντρειωμένων δνειρο
Χρυσόφρυδη σὲ κέρδισα³⁸

Ἐπιμένει

Χρυσόφρυδη, χρυσόφρυδη,
ὦ κρούα κερήθρα ἀμαύλιστη³⁹

34. Ὁ.π., ἀρ. 43.

35. Ὁ.π., ἀρ. 83.

36. Ὁ.π., ἀρ. 98.

37. Ἀλαφροίσκιωτος, σελ. 161, στ. 220-821.

38. Ὁ.π., σελ. 162, στ. 839-840.

39. Ὁ.π., σελ. 163, στ. 882-883.

Καὶ τὴν παρακαλάει

Χρυσόφρουδὴ ἄσε στ' ὄνειρο
τὸ νοῦ μου νὰ βυθίσω
στὰ γόνατά σου γέροντας⁴⁰

Στὸ τέλος τὸ πετυχαίνει.

Καὶ πῆρα στῆς χρυσόφρουδης
τὰ γόνατα τὸ ἀλάφρωμα
τοῦ ὀνείρου⁴¹.

Ὁ λαϊκὸς τραγουδιστὴς περιγράφοντας τὰ κάλλη τῆς κυρᾶς τῆς χρυσῆς
καὶ τῆς μαλαματένιας ἀνάμεσα στὰ χαρίσματα τῆς ἀναφέρεται ἰδιαίτερα στὰ
μάτια τῆς καὶ στὰ φρύδια.

Πῆρες τὰ ρόδα ἀπ' τῇ ροδιά, τ' ἀσπράδι ἀπὸ τὸ χιόνι
πῆρες καὶ τὸ ματόφρουδο ἀπὸ τὸ χελιδόνι⁴².

ἢ περιπαιχτικὰ μπορεῖ νὰ τῆς πεῖ

Στάζουν τὰ κεραμίδια σου
μαῦρα γλαρὰ εἶν' τὰ φρύδια σου⁴³

Ὁ Κωσταντῆς ὁ ὁμορφονιός, ὁ μικροκωνσταντίνος ἀγάπησε τὴ Λιογέν-
νητη γιατί ἀνάμεσα στα ἄλλα κάλλη τῆς

κ' εἶχε τὰ φρύδια τορνευτά, τὰ μάτια σὰ ζαφεῖρι⁴⁴

Ἐπίσης ὁ νοῦς τῶν παλικαριῶν τρέχει στὶς κοπέλες

πόχουν τὰ μάτια τορνευτά, τὰ φρύδια σὰ γαϊτάνι⁴⁵.

Καὶ ὁ πιὸ ad hoc παραλληλισμός:

40. "Ο.π., σελ. 166, στ. 942-944.

41. "Ο.π., σελ. 167, στ. 970-972.

42. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 160.

43. Μ. Περάνης, «Τὰ τραγούδια τῆς Ἡπείρου», περ. Ἑλληνικὴ Δημιουργία, Ἀφιέ-
ρωμα στὸ Δημοτικὸ Τραγούδι Δ', ἀρ. 62, σελ. 359.

44. Ν. Πολίτης, ἀρ. 74.

45. "Ο.π., ἀρ. 43.

*Ἀνάμεσα στὰ φρούδια σου, δίχτυ χρυσὸ εἶν' πλεγμένο
κι ὅποιο πουλάκι κι ἂν διαβεῖ πιάνεται τὸ καῦμένο⁴⁶.*

Ἡ ὁμορφὴ ὅμως στὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἐκτὸς ἀπὸ γλυκὰ μάτια καὶ λογραμμένα φρούδια, διαθέτει καὶ λυγρὴ κορμοστασιά. Τὸ ἴδιο καὶ στὸ Σικελιανό.

3.4. Ἡ λυγρὴ

Οἱ γυναῖκες στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι λυγρὲς καὶ λιανοκόκαλες ἀκόμα κι ὅταν δὲν προσφωνοῦνται μὲ τὸ ἐπίθετο αὐτό. Στὸ ἐπὶ μέρους ποίημα τοῦ Ἀλαφροῖσκιωτου πού ἔχει τὸν τίτλο «Ἀνέβασμα καὶ πόθος» ὁ ποιητὴς διηγεῖται τὸ ἀντάμωμά του μὲ τὴ λυγρὴ.

*Καὶ ἀπάντησα στὰ μονοπάτια μου,
πού ἄκουγα δλόγυρα νὰ φτάνει
στοχαστικὰ τὸ ἀγέρι, παίζοντας
στὰ φύλλα καὶ στῆς χλόης τὸ αὐλάκι,
τὴ λυγρὴ γυναῖκα⁴⁷...*

Στὴ δημοτικὴ ποίηση, ἰδιαίτερα τὴν Ἀκριτικὴ, ἡ ὁμορφὴ γυναῖκα εἶναι πάντα ἢ σχεδὸν πάντα λυγρὴ. Π.χ. στὸ ποίημα *Ἡ ἀντρειωμένη λυγρὴ καὶ ὁ Σαρακηνός*,

*Κάπου πόλεμος γίνεται σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση
καὶ τόμαθε μιὰ λυγρὴ καὶ πάει νὰ πολεμήσει⁴⁸*

ἢ ἄλλοῦ

*Ποῖός εἶδε ψάρι στὸ βουνὸ καὶ θάλασσα σπαρμένη
Ποῖός εἶδε κόρη λυγρὴ στὰ κλέφτικα ντυμένη⁴⁹*

Ἡ ἀπολησμονημένη ὁμορφὴ κοπέλα πού δὲν μπορεῖ νὰ ἀντέξει τὸ χωρισμὸ ἔχει κι αὐτὴ τὴ μερίδα της στὸ τραγούδι τοῦ λαοῦ.

Μιὰ λυγρὴ βαριαρωστῶ, μιὰ λυγρὴ πεθαίνει⁵⁰

46. Ὁ.π., ἀρ. 135.

47. Ἀλαφροῖσκιωτος, σελ. 116, στ. 838-842.

48. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 72.

49. Ὁ.π., ἀρ. 72B.

50. Ὁ.π., ἀρ. 82.

‘Ο ξενιτεμένος πού ἐπιστρέφει μετὰ ἀπὸ χρόνια πολλά στὴν πατρίδα του
ρωτάει τὴ γυναῖκα πού πλένει στὴ γούρνα,

*Γιατί δακρύζεις λυγερή, γιατί βαριασπενάζεις;*⁵¹

‘Η ὑπεροχὴ τῆς λυγερῆς φαίνεται σαφῶς καὶ ἀπὸ τὸ παρακάτω τραγούδι.
‘Ο ναύκληρος χρυσοπαλαμισμένος κάτεργον πού περνάει ἀπὸ κάποιο γιὰλὸ
βλέπει κάτι ν’ αστράφτει ἀλλὰ ἐξαιτίας τῆς ἀπόστασης δὲν ἀντιλαμβάνεται γιὰ
τί πρόκειται. ‘Οπότε ἀπευθύνεται στὸ πλήρωμα:

*Λάμνετε παιδιά, λάμνετε παληκάκια
νὰ προφτάσουμε κείνο πού λάμπει ὀμπρὸς μας.
κι ἂν εἶναι πανί, νὰ εἶναι τοῦ καραβιοῦ μας,
κι ἂν εἶν’ μάλαμα, νὰ εἶν’ τῶν παληκαριῶν
κι ἂν εἶν’ λυγερή, νὰ εἶναι τοῦ καπετάνιου*⁵².

‘Εδῶ ἰσχύει ἀναντίρρητα τὸ δίκαιο τοῦ ἰσχυρότερου πού παίρνει πάντα τὸ
καλύτερο καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση τὸ καλύτερο εἶναι ἡ λυγερή.

3.5. Τὸ λαγῆνι

Οἱ λυγρές ὅμως, αὐτὲς οἱ λεπτεπίλεπτες κι εὐαίσθητες γυναῖκες, ἀσχολοῦν-
ται μὲ χειρονακτικὲς καὶ ἄλλες ἐργασίες ἐξαιρετικὰ βαριές, πρᾶγμα γιὰ τὸ
ὁποῖο θαυμάζονται ἀπὸ τὸ λαϊκὸ τραγουδιστὴ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ Σικελιανό. Μὲ
σεβασμὸ ἢ εὐλάβεια, ὅπως θάλεγε καὶ ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, περιγράφει τὴ λευ-
καδίτισα λυγρὴ γυναῖκα πού πάει γιὰ νερὸ μὲ τὸ λαγῆνι στὸ κεφάλι.

*κι ἀπ’ τὰ θάμνα
μεγαλομάτα γιὰ τὸ ἀμίλητο
κατέβαινε νερό, καὶ ἡ στάμνα
πλατιά, ἀλαφρή, κοιλάτη ἐσειότανε
μὲ τὸ γεμάτο ζυγισμένη
λαμὸ ξεκούμπωτο, πού τρῖσβαθα
τὰ στήθια ξέχειλα ἀνασαίνει*⁵³!

‘Η στάμνα εἶναι πλατιά, ἀλαφρὴ, κοιλάτη, δηλαδή ἀφενὸς ἐξυπηρετεῖ τὸ
σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο εἶναι φτιαγμένη, ἀφετέρου εἶναι ὁμορφῇ. ‘Ο λαϊκὸς μας

51. “Ο.π., ἀρ. 84.

52. “Ο.π., ἀρ. 97.

53. ‘Αλαφροδσκαιωτος σελ. 116, στ. 845-851.

τραγουδιστῆς ζηλεύει τὰ κάλλη τῆς στάμνας ποὺ κουβαλάει ἢ κοπέλα γιατί ἀναλογίζεται τὴν τελικὴ διαδικασία ποὺ εἶναι ἡ παρακάτω:

*Λαγῆριν, τί λιμπίζομαι τὰ πάντερπνά σου κάλλη!
Ἐσὺ σταμνὶν κι ἐγὼ ἄνθρωπος, κάλλιον μου τύχην ἔχεις,
ἐσὺ νὰ σέρνεις κρῦον νερὸν στῆς λυγρῆς τὰ χεῖλη⁵⁴.*

3.6. Ὁ ἀργαλειὸς

Τὸ μοτίβο τοῦ ἀργαλειοῦ καὶ τῆς ἀνυφάντρας εἶναι ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα τοῦ Σικελιανοῦ. Ἀλλωστε ἀποτελεῖ θέαμα ποὺ τὸ ἐβλεπε στὸ σπίτι του καθημερινὰ ἀπὸ τὴ γέννηση μέχρι καὶ τὸ θάνατό του. Ὑφαине συνεχῶς ἢ ἀδελφὴ του ἢ Πηνελόπη, ἀδιάκοπα ἢ πρώτη του γυναίκα ἢ Εὐά καὶ ἡ δεύτερη γυναίκα του, ἡ κυρία Ἄννα, — νὰ τὴν ἔχει ὁ Θεὸς καλὰ — ἀκόμα ὑφαίνει. Ὁ ἴδιος ὁ ποιητῆς ταίριαζε βαθιὰ νοήματα μὲ τὸν ἀχὸ τοῦ ἀργαλειοῦ.

*Καὶ ὁ ἀργαλειὸς συθέμελος ἐβρόντα,
ἐβρόντα καὶ τὸ σπίτι ἐχτύπα...
Πόσα βαθιὰ νοήματα
μὲ τὸν ἀχὸ του ἐταίριαξα
καὶ μὲ τὰ στήθια μου εἶπα...⁵⁵*

Στὸ δημοτικὸ τραγούδι ὁ ἦχος τοῦ ἀργαλειοῦ ἀλλάζει τὴ διάθεση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἐπιστρέφει στὸ χωριὸ καὶ τὸν προστοιμάζει ψυχολογικὰ γιὰ τὴ συνάντηση μὲ τὴ γυναίκα του ἢ γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ θαλπωρὴ.

*Ὅσο ξυγώνω στὸ χωριὸ
τόσο καλοκαρδίζω
ἀκούω μαγγάνια καὶ βροντᾶν
ἀνέμες κι ἀνεμίζουν
ἀκούω καὶ τὴν ἀγάπη μου
στὸν ἀργαλειὸ νὰ ὑφαίνει⁵⁶*

Γιὰ τὸν ποιητὴ ἡ ἀνυφάντρα εἶναι ἡ γυναίκα ποὺ δημιουργεῖ μὲ τὴν τέχνη της θαύματα ἀντιγράφοντας τὸ φεγγάρι, τ' ἀστέρια, παραστάσεις ἀπὸ τὴ φύση γενικότερα, στὸ πανί της.

54. Ν. Γ. Πολίτης, «Τὰ καταλόγια», σελ. 254, ἀρ. 3.

55. Ἀλαφροτάσιωτος, σελ. 124, στ. 1077-1081.

56. Γιάννης Ἀνδρικόπουλος, «Ὁ ἀργαλειὸς καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι», περ. Ἑλληνικὴ Δημιουργία σελ. 377.

στὸν ἀργαλειὸ νὰ θροναστεῖς
καθημερινὴ καὶσχόλη
καὶ σιάζοντας τὰ γνέματα
τὸ χέρι σου ν' ἀπλώνει
ἓνα φεγγάρι - τὸ πανὶ
μὲς σὲ θαμπὸν ἁλώνει⁵⁷.

Στὴ δημοτικὴ ποίηση

Τὴν πῆραν καὶ τὴ βάλανε στὸν ἀργαλειὸ νὰ ὑφαίνει⁵⁸

ἡ γυναίκα ἐκτελεῖ τὰ εἰρηνικὰ τῆς ἔργα, ἡ ὕπαρξη ὅμως ἀργαλειοῦ στὸ σπίτι θεωρεῖται ὡς γεγονὸς ἐξαιρετικὰ τιμητικό.

Τιμὴ μεγάλη καὶ τρανὴ
ποῦν' ὁ ἀργαλειὸς στὸ σπίτι
τὸ κάθε δόντι τοῦ χτενιοῦ
ἀξίζει μαργαρίτη⁵⁹

3.7. Τὸ μαντήλι

Τὸ θέμα τοῦ μαντηλιοῦ, πολυτραγουδημένο ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαό, σύμβολο χαρᾶς, λύπης, ἀποχαιρετισμοῦ, παρθενίας, παντρεῖας ἢ χρῆσις ἀνάλογα μὲ τὸν τρόπο δεσίματος, περνάει στὸ Σικελικὸ διατηρώντας τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασία τὴν ὁποία ἔχει καὶ στὴ δημοτικὴ μας ποίηση. Ἐτσι στὶς «Ραψωδίες τοῦ Ἰόνιου» συναντᾶμε τὸ στίχο

...στορῶντας πῶς ἐξόμπλιασεν ἡ κόρη τὸ μαντήλι⁶⁰.

Τὰ ξομπλιασμένα, τὰ ἱστορημένα μαντήλια τῆς δημοτικῆς μας ποίησης τὰ ὑφαίνουν κορίτσια ὁμορφα, προκομμένα καὶ ἀθάνατα.

Μούπεσε τὸ μαντήλι μου τὸ πολιστορισμένο
(...) ποῦ μοῦ τὸ πολιστόρησαν ἀθάνατα κοράσια⁶¹.

57. *Αλαφροΐσκιωτος*, σελ. 123, στ. 1041-1046.

58. Ν. Γ. Πολίτης, αρ. 85.

59. Γιάννης Ἀνδρικόπουλος, σελ. 376.

60. «Ραψωδίες τοῦ Ἰόνιου», σελ. 173, στ. 6.

61. Γιάννης Ἀνδρικόπουλος, σελ. 364.

Ἡ λυγερὴ στὸν ἀργαλειό:

ρίχτει σαῖτα μάλαμα, σαῖτα τὸ μετᾶξι
ρίχτει καὶ τὸ χρυσόγνεμα νὰ ὑφάνει τὸ μαντήλι⁶²

3.8. Ὁ μύλος

Ὁ μύλος ἔχει γιὰ τὸν ποιητὴ σημασία ἱερὴ καὶ βαθιά. Τὰ φτερά του βοηθοῦν στὸ νὰ κινηθοῦν οἱ μυλόπετρες ποὺ ἀλέθουν τὸ σιτάρι, τὸν καρπὸ τῆς γῆς, τοῦ ὁποίου ἡ διαδικασία γέννησης καὶ φθορᾶς εἶναι ἡ ἴδια μ' αὐτὴν τῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀναφερόμενη πασπάλη εἶναι ἐκείνη ποὺ θὰ κάνει τὸ μεδούλι νὰ θεριέψει ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μπορέσει νὰ ἐπιβιώσει καὶ νὰ δημιουργήσει.

Ἀκόμα ὁ ἀνεμόμυλος
πλατύφτερος δουλεύει
ποὺ ὡς ἄρχιζεν ἡ πείρα μας
στὸν κάμπο νὰ θεριεύει
τὴ βοερὴ ἀνεβαίνοντας
πότηριζεν ὅλη σκάλα
γιὰ νὰ ζυμώσουμε φαγὶ
μὲ τὸ γιδίσιο γάλα
ἀπ' τὴν καντὴν ἐπαίρναμε
στὶς φοῦχτες μας πασπάλη
καὶ τὸ μεδούλι ἐθήριεψε
στὰ κόκκαλά μας πάλι⁶³

Στὴ «Μάνα τὴ φόνισσα» τῆς δημοτικῆς μας ποίησης βλέπουμε τί λογῆς χρησιμότητα ἔχει τὸ ἀλεύρι καὶ ἡ πασπάλη ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἄλεσμα τοῦ κεφαλιοῦ τῆς καλλιᾶς κούρβας.

Ἄλεθε, μύλο μου, ἄλεθε κακῆς κούρβας κεφάλι,
κάνε τ' ἀλεύρια κόκκινα καὶ τὴν πασπάλη μαύρη,
γιὰ νὰ ῥχονται οἱ γραμματικοὶ νὰ παίρνουν γιὰ μελάνι
γιὰ νὰ ῥχονται καὶ οἱ ὁμορφες νὰ παίρνουν κοκκινάδι⁶⁴.

Στὰ τραγούδια ἐπίσης ποὺ ἔχουν χαρακτηριστεῖ καὶ καταταχτεῖ ὡς ἐργατικά συναντᾶμε τὴν περίπτωση τῆς μαγιάντισσας ἡ ὁποία προτρέπει τὸ χερόμυλό της,

62. Ὁ.π.

63. Ἀλαφροῖσκωτος σελ. 147, στ. 409-420.

64. Ν. Γ. Πολίτης, αρ. 91.

ἝΑλεθε, μύλο μου, ἄλεθε
 βγάλε τ' ἀλεύρια σου φιλά
 τὰ πίτουρά σου τραγανὰ
 νὰ τρώσι οἱ χωροφύλατσι
 κι ὁ νωματάρχης τὸ σκυλί
 ποὺ κάθεται στὴν ἀγκωνή⁶⁵.

Ἡ θέση τῆς μαρινιάτισσας εἶναι τραγική γιατί ταίζει το ἀπόσπασμα τῆς χωροφυλακῆς ποὺ κυνηγάει τὸν ἄντρα τῆς. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ χαρακτηρίζει τὸν ἐνωμοτάρχη ὡς σκυλί. Ὑπάρχει ὅμως ἐδῶ ἡ σκοπιμότητα τῆς καθυστέρησης καὶ τῆς παραπλάνησης τοῦ ἀποσπάσματος.

Τὰ μυλικά ἄσματα δὲν ἦταν ἀγνωστα καὶ στὴν ἀρχαιότητα. Τὰ γνωστότερο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ παρακάτω:

ἝΑλει, μύλα, ἄλει
 καὶ γὰρ Πίττακος ἀλεῖ,
 μεγάλας Μυτιλῆνας βασιλεύων⁶⁶.

3.9. Μοιρολόγια

Ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ δὲν ἀπολείπουν τὰ μοιρολόγια οὔτε καὶ τὰ τραγούδια ποὺ μιλάνε γιὰ τὴ λήθη καὶ τὴν ἝΑρνη-ἝΑρνηση, μετὰ τὸ θάνατο. Ὁ ποιητὴς στὴ «Νιὰ μοιρολογήτρα» δείχνει μὲ ποιοὺ τρόπο το ἔθιμο τοῦ μοιρολογιοῦ καὶ τῆς προετοιμασίας τοῦ νεκροῦ γιὰ τὴν ταφή περνάει ἀπὸ μᾶνα σὲ κόρη. Τὸ κλάμα γιὰ τὸν πεθαμένο πρέπει ν' ἀναβλύσει ἐλεύθερα, χρειάζεται δηλαδὴ οὐσιαστικὴ καὶ λειτουργικὴ συμμετοχὴ τῆς μοιρολογίστρας στὸ πένθος. Ὁ νεκρὸς πλένεται μὲ κρασί καὶ τὲ προσκέφαλό του σιάζεται μὲ χλωρὰ λεμονόφυλλα, δάφνη καὶ δυόσμο.

Κ' ἐσένανε, ὅπου σ' ἔξωσε
 μιὰ καταχνιά βουνίσια
 τὸ μοιρολόι, σὰν τὰ νησιὰ
 καὶ σὰν τὰ κυπαρίσσια,
 κ' ἡ μᾶνα ἡ βραχογέννητη,
 ποὺ ἀνάβρουζε ἡ ψυχὴ της
 σὰν κοροπτηγὴ, κοροπτηγὴ,
 — εὐλογητὴ ἡ κοροφὴ της!

65. Ὁ.π., ἀρ. 234.

66. Ὁ.π.

βυζασταρούδι σου ἀνοιξε
 στὰ μάτια σου τὴ βρύση,
 γιὰ νὰ μπορέσει ἐλεύθερα
 τὸ κλάμα ν' ἀναβρύσει,
 ποὺ γαληνὰ σ' ὀρμήνεψε
 πρῶτα νὰ ἴβεις μὲ κρασί
 τὸν πεθαμένο, κ' ἔπειτα
 νὰ σιάζεις του προσκέφαλο
 μὲ λεμονόφυλλα χλωρά,
 μὲ δάφνη καὶ μὲ δυόσμο.
 κ' ἐσέ, ὦ ἀποβοχάριχη
 χαρὰ στὸν κάτου κόσμο,
 ἔχω ἓνα τρίςβαθο σκοπὸ
 νὰ ξεφυλλίσω σιωπηλὰ
 στὴ γαληνὴ κορφή σου,
 καὶ νὰ σὲ φέρω στὴν παλιὰν
 ἀντίκρια ἀδερφή σου!⁶⁷

Τὸ κλάμα καὶ τὸ δάκρυ τοῦ μοιρολογιοῦ τραγουδάει κ' ἡ δημοτικὴ μας μούσα.

Τὰ μοιρολόγια τά 'σωσα, τὰ δάκρυνά μου στερέφαν,
 θὰ πάρω δάκρυα δανεικὰ καὶ μοιρολόγια ξένα
 τὰ μοιρολόγια ἀπ' τ' ἀρφανά, τὰ δάκρυα ἀπὸ τὶς χῆρες⁶⁸.

Καὶ τὸ νεκροστόλισμα τραγουδιέται σὲ πολλές περιοχὲς τῆς πατρίδας μας. Μεταφέρω ἓνα χαρακτηριστικὸ δίστιχο ἀπὸ τὸ Καστελόριζο.

Ἀλλάξει σε, στολίσει σε, λουλούδια, πουπουλούδια
 τσαὶ στίς διτσές μας τὶς καρδιές ἀφτούμενα καρβούνια⁶⁹

Στὸν Ἄδη πρέπει νὰ πάει κανεὶς καλοστολισμένος κι ὄχι ἄφκιαστος κι ἀστόλιστος. Ἔτσι στὴν Ἡπειρο μοιρολογᾶνε:

Νοικοκυρὰ συντάζεται στὸν Ἄδη νὰ πηγαίνει.
 Ἀνασπνράει τὰ σπίτια της, κορμάει τὰ κλειδιά της,
 παίρνει λαμπάδες κίτρινες, κρᾶζει μοιρολογίστρες⁷⁰.

67. Ἀλαφροτάκιωτος, σελ. 127, στ. 1162-1186.

68. Ν. Γ. Πολίτης ἀρ., 180.

69. Μιχάλης Δ. Κομνηνός, Τὰ μοιρολόγια τοῦ Καστελόριζου, Ἀθήνα 1974, σελ. 16.

70. Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ Δημοδῶν Ἀσμάτων τῆς Ἡπείρου, Ἀθήνα 1880, ἀρ. 429.

Τὸ νίψιμο τοῦ νεκροῦ μὲ κρασί ποὺ ἀναφέρεται στὸ στίχο 1175 τοῦ παραπάνω ποιήματος τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι συνηθέστατο στοὺς ὀρθόδοξους μοναχοὺς. Ὅμως τὸ πλύσιμο γενικὰ τοῦ νεκροῦ εἶναι ἀρχαιότατη συνήθεια. Στὸν Ὅμηρο π.χ. (Σ349-250) ὁ δῖος Ἀχιλλεὺς ἔδωσε ἐντολὴ νὰ λουστεῖ ὁ νεκρὸς τοῦ Πάτροκλου.

αὐτὰρ ἐπεὶ δὲ ζέσσειν ὕδωρ ἐνὶ ἥροπι χαλκῷ,
καὶ τότε δὴ λοῦσάν τε καὶ ἤλειψαν λίπ' ἐλαίῳ,

Στὴν Ὀδύσσεια ἐπίσης (ω43-46) στὴ δεύτερη Νέκυια ἡ ψυχὴ τοῦ Ἀγαμέμνονα ἀπευθύνεται στὴν ψυχὴ τοῦ Ἀχιλλέα ὑπενθυμίζοντάς της τὶς μεταθανάτιες τιμὲς ποὺ τῇς πρόσφεραν οἱ Ἀχαιοί.

Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς φυσικὰ πρώτη θέση κατέχει τὸ νίψιμο, τὸ ἄλειμμα με ἀρωματικὰ λάδια, ὅπως καὶ τὸ μοιρολόι καὶ τὸ κούρεμα τῶν μαλλιῶν.

αὐτὰρ ἐπεὶ σ' ἐπὶ νῆας ἐνεΐκαμεν ἐκ πολέμοιο,
κάθμεν ἐν λεχέσι, καθήραντες χρῶα καλόν
ὔδατι τε λιαρῷ καὶ ἀλείφατι πολλὰ δέ σ' ἄμφι
δάκρυα θερμὰ χέον Δαναοὶ κείραντό τε χαίτας.

Γιὰ τοὺς νεκροὺς ποὺ δὲν νίκηθηκαν φροντίζουν καὶ μετὰ τὸ θάνατό τους οἱ μάνες κ' οἱ ἀδερφεῖς καὶ τὰ μαραμμένα ἡταίρια.

Ἐλᾶτε, μάνες κι ἀδερφεῖς, καὶ μα ρ α μ έ ν α ἡ τ α ί ρ ι α,
νὰ κλάψουμε, νὰ χύσουμε ὅλες ἀπόνα δάκρυα,
ποτάμι γιὰ νὰ κάνουμε θολὸ καὶ βουρκωμένο,
γιὰ νὰ διαβοῦν τὰ δάκρυα μας, νὰ πᾶνε μέσ' τὸν Ἀδη,
γιὰ νὰ νιφτοῦν οἱ ἄνιφτοι, νὰ πιοῦν οἱ διψασμένοι,
νὰ πλύνουν τὰ μαντήλια τους οἱ νιὲς κ' οἱ μαυρομάτες,
καὶ νὰ λιαροξουραφιστοῦν ἄντρες καὶ παληκάρια⁷¹.

Στὸ μοιρολόι, ὁ Σικελιανὸς ὅμοια μὲ τὸν ἀνώνυμο ἢ τὴν ἀνώνυμη μοιρολόγητρα τῆς λαϊκῆς μας παράδοσης, κάνει τὰ παράπονά του κι ἐκφράζει τὴν ἀπόγνωσή του στὸ νεκρὸ ποὺ ἔφυγε καὶ τὸν ἐγκάτελειψε.

Σαλεύει ὁ ἄμμος σύγκαιρα
κι ἀναθροοῦν τὰ φύλλα...
Ἐλα νὰ ρίξεις στὸ νερὸ

71. Legrand, *Recueil des chansons populaires grecques*, Paris 1874, αρ. 128.

τ' ἀστραφτερά χαλίκια,
 κι ἀθῶον — ὦ γύμνια ἐφηβική,
 ἀπὸ μπροστά μου πέρανα!
 Τὸ φτεροκόπο πάτημα
 γερὰ νὰ σκάει τῇ φτέρνα
 δίπλα στὸ κύμα τὸ λοξό,
 σπιθόβολα ἀφρισμένο,
 μ' ὅλο τὸ πρόσωπο στοῦ ἡλιοῦ
 τῇ λάμψη στυλωμένο,
 Δίπλα γιατί στὸ Ἴόνιο
 μὲ νύτῃ νέα νὰ λάμπω;
 Κ' ἐσὺ ἀπαράτησες μακριὰ
 γιὰ πάντα αὐτὸ τὸν κάμπο!
 Καὶ τί θὰ ποῦνε οἱ ξάστεροι,
 περήφανοί μου στίχοι
 στὸ ραζακὶ τὸ τραγανὸ
 καὶ στὸ σγουρὸ αἰτονύχι,
 στοῦ δειλινοῦ καὶ στῆς ἀνγῆς
 τὸν κρουσταλλένιο ἀγέρα,
 ἀπ' τῇ δική σου ἀπόμακρα
 τρικυμιστὴ φλογέρα;
 Πῶς θὰ χυθεῖ ὁ ἐλεύθερος
 ἡχὸς στὸ νέο τραγούδι,
 ἂν δὲν τοῦ δίνει ἡ λαύρα σου
 τῆς νύτῃς τὸ μελούδι;⁷²

Στὴ δημοτικὴ ποίησις ὁ νεκρὸς παρομοιάζεται μὲ τὸν ἥλιο κι ὁ ἄγνωστος ποιητὴς μὲ πόνο αναρωτιέται

Ἦλιε μου, πῶς ἐβιάστηκες νὰ πᾶς νὰ βασιλέψεις
 ν' ἀφήσεις τὸ σπιτάκι σου κι ἄλλου νὰ πᾶς νὰ φέξεις⁷³;

ἢ

Ἐσὺ παιδί μου, ἐκίνησες νὰ πᾶς στὸν Κάτω κόσμον,
 κι ἀφήνεις τῇ μανούλα σου πικρή, χαροκαμένη.

72. Ἀλαφροῖσκιωτος, σελ. 146, στ. 391-408.

73. Ν. Γ. Πολίτης, α.ρ. 194.

Παιδάκι μου, τὸν πόνο μου, ποῦ νὰ τὸν ἀπιθώσω;

[.....]

Ποῦ νὰ βαλθοῦν τὰ δάκρυά μου γιὰ τὸν ξεχωρισμό σου;⁷⁴

Ὁ Σικελιανὸς συγκλονισμένος ἀπὸ τὸ θάνατο φίλου τῶν ἐφηβικῶν του χρόνων τραγουδάει τὰ κάλλη του καὶ τὶς ἀρετές του.

Καὶ ἡ μοίρα, δίκαιη, θέλησε
καὶ στάθηκε στὸ δρόμο,
καὶ πῆρε τὸν καλύτερο.
Κ' ἦταν ἀκόμα ἄγουρος νιὸς
ποὺ μόφτανε ὡς τὸν ὦμο.

Ὡσὰν ἀδέρφι μου ἦτανε
Κι ἀπ' ὅλους ὅσους ἔρχονταν
στὸ χειμαδιό, στοῦ Ἰόνιου
δίπλα τὸν κρύο ἀγέρα,
κανένας δὲν τρικύμιζε
τόσο βαθιά τὸν ξάστερο
τὸν ἦχο στὴ φλογέρα.
Καὶ στὸ λαγοῦτο ἦταν καλός.
πού, ἂν εἶναι τρία τὰ τέλια του,
στὰ χέρια του ἐξυγίζονταν
γερὴ φωνὴ καὶ δίκια,
σὰν τρία νὰ φτεροσάλευαν,
τὸ μεσημέρι ἀκράτητα,
βασιλικά τζιτζιλία!⁷⁵

Τὸ ἴδιο μοτίβο εἶναι συνηθέστατο στὴ λαϊκὴ μας ποίηση:

Τὸ νιὸ ποὺ συνεβγαίνουμε τί ἔχουμε νὰ τοῦ ποῦμε;
ποὺ 'το ψηλὸς σὰν ἄγγελος, λιγνὸς σὰν κυπαρίσι,
πού 'χε τὸ Μάη στὶς πλάτες του, τὴν ἀνοιξὴ στὰ στήθη
τάστρα καὶ τὸν ἀνγερινὸ στὰ μάτια καὶ στὰ φρύδια.
πού 'ταν στοὺς κάμπους τὸ βιολί, στὴν ἐκκλησιά καντήλι,
ἦτανε καὶ στὸ σπίτι του καράβι ἀρματομένο.

74. "Ο.π., αρ. 199.

75. Ἀλαφροϊσκιωτος, σελ. 142-143, στ. 291-310.

Καὶ τὸ βιολὶ τσακίστηκε, καὶ τὸ καντήλι ἐσβήσθη,
καὶ τὸ καράβι τόμορφο καὶ κεῖνο ἀπικουπίστη.⁷⁶

Ἀξιωματῆρητο εἶναι ὅτι στὴν τραγωδία τοῦ Σικελιανοῦ Χριστὸς Ἀνόμενος ἢ Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ τὸ μοιρολόι εἶναι τραγούδι νυφιάτικο:

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΣ

Καὶ τώρα, πρὶν τὸ νεκροκρέβατο σηκώστε,
πρὶν βασιλέψει ὁ ἥλιος καὶ φανοῦν τ' ἀστέρια,
τοῦ Γάμου ὅπως ἀξίζει ἄς ποῦμε τὸ τραγούδι,
γιά τὴ μεγάλη κλίνη ποὺ 'ν' γι' αὐτοὺς ὁ Τάφος...

Ψηλὰ τὸ νεκροκρέβατο... ψηλά...
'Απ' τὴν ἀντίβιγλα τῶν λαῶν κι ἀπὸ τὰ δάση,
χιμᾶ μιὰ ἀπέραντη πνοή,
πόχει βουή κι ἀντιβουή:
«Τόπο στὴ ζωή... Τόπο στὴ ζωή...
Δὲν ἀποπαίδισεν ἡ Πλάση!...»⁷⁷

Καὶ ἡ λαϊκὴ δοξασία πὼς ὁ ποὺ πεθαίνει ἀνύπαντρος πάει στὸν Ἀδη γαμπρός, ἔχει κι αὐτὴ βρεῖ τὴ θέση της στὸ ποίημα τὸ γραμμένο «Γιὰ τὸ Γιῶργο Σιδεροκαστρίτη».

Θὰ πεῖ: Ἡ ψυχὴ μου τ' ἀγαθὰ τοῦ κόσμου δὲν εὐφράνθη
τί οἱ ζωντανοὶ ἦταν πίσω μου κ' οἱ πεθαμένοι ὀμπρός.
Μ' ἂν φεύγω τώρα ἀνύπαντρος, μὲ τὸ πορτοκαλάνθι,
στὸν ἄλλο κόσμο ἀνάμεσα θὰ νὰ διαβῶ γαμπρός⁷⁸.

3.10. Ἡ λήθη

Στὴ λησμονιά ἀναφέρεται συχνὰ ὁ Ἀγγέλος Σικελιανὸς χωρὶς νὰ τρομάξει γιὰ τὰ ἐπακόλουθὰ της γιατί ἐδῶ πρόκειται γιὰ λησμονιά ποὺ βυθίζει στὴ σιωπὴ προκειμένου νὰ ωριμάσει περισσότερο ἡ ψυχὴ ὥστε νὰ δεχτεῖ τὴ μύηση.

76. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 197.

77. Ἀγγέλου Σικελιανοῦ, Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ, Θυμέλη Γ', Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἀθήνα 1975 σελ. 107 καὶ 109, στ. 1754-1757 καὶ 1802-1807.

78. Ἀγγέλου Σικελιανοῦ, «Γιὰ τὸ Γιῶργο Σιδεροκαστρίτη», Ἀντικὸς Βίος, ΣΤ', Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκαρος, Ἀθήνα 1969, σελ. 133.

*Καὶ ἡ λησμονιὰ μὲ βύθισε μὲς στὴ σιωπὴ ἀκέραιο,
βαθύτερη ἀπ' τὸ θάνατο, βαθύτερη ἀπ' τὸν ὕπνο*⁷⁹.

Στὴ δημοτικὴ ποίηση ὅποιοι διάβηκε τὰ τοπία τῆς λήθης, πῆρε τὸ δρόμο
ποῦ δὲν ἔχει ἐπιστροφή.

*Κόρη μου, σὲ κλειδώσανε, κάτω στὴν Ἀλησμόνη*⁸⁰

εἶναι τὸ παράπονο τῆς μάνας. Ὅμως ἡ ἀπάντηση εἶναι μία.

*Τὸ δρόμο ὅπου πέρασα, δὲν τὸν ξαναδιαβαίνω
θὰ πάω στῆς Ἀρρὴς τὰ βουνὰ στῆς Ἀρρεσιᾶς τὴ βρούση*⁸¹.

3.11. Γαμήλια

Ἐντονη εἶναι ἡ παρουσία στὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ τῶν περιστατικῶν ἐκείνων
ποῦ ἔχουν σχέση μὲ τὴ γέννηση τῆς ζωῆς καὶ τὴ συνέχειά της. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ
εἶναι καὶ ὁ γάμος. Βέβαια καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση τὸ νόημα ποῦ ἀποδίδεται
ἀπὸ τὸν ποιητὴ στὸ τυπικὸ ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσία τοῦ γάμου εἶναι βαθὺ καὶ μυ-
στικόν. Παράδειγμα λαμπρὸ τὸ ποίημα «Χωριάτικος Γάμος» ἀπὸ τὴν ἐνότητα
'*Ἡ Συνείδηση τῆς Γυναίκας τοῦ Προλόγου στὴ Ζωή*'. Ἐτσι ἡ περιγραφή ἀπὸ
τὸ Σικελιανὸ τῆς στιγμῆς ποῦ τὸ συμπεθεριὸ πάει νὰ πάρει τὴ νύφη εἶναι ἀντά-
ξια ἐκείνης ποῦ τραγουδάει ὁ λαϊκὸς βάρδος.

Ο ΧΩΡΙΑΤΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ

*Σταματημένα τ' ἄλογα
ἄς προσμένουν στὴν πλακόστρωτη ἀπλωσιά
π' ὅλη γεμίζει ἀπὸ τὸ χτύπο τοῦ πετάλου
ὅπως πληθαίνει τὸ συμπεθεριό.*

*Καὶ στριμωγμένες ξαφνικά,
καπούλια μὲ καπούλια οἱ μοῦλες
ἄς σηκώνονται στὰ πισινὰ γι' ἀπλοχωριά.
Κι ὅλη ἄς γιομίζει ποδοβολητό, χλιμίντρισμα,
ἡ αὐλή.*

79. «Ραψωδίες τοῦ Ἰόνιου», σελ. 181, στ. 67-68.

80. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 206.

81. «Ο.π.», ἀρ. 185.

ἐνῶ στίς ράχες τους
 στρωμένες μὲ σκουρόχρωμα φαντά,
 μὲ τὸ πλευρὸ καβάλα οἱ συμπεθέρες,
 στολισμένες σὲ μετάξια καὶ χρυσά,
 τινάζουνε ἀπαλὰ τὰ γκέμια
 νὰ κινήσουνε μαζί⁸².

Στὴ δημοτικὴ ποίηση ἡ μητέρα παροτρύνει τὴν κόρη της:

Σήκω ν' ἀλλάξεις, κόρη μου, νὰ βάλεις τ' ἀρματά σου
 γιὰτ' ἦρθαν νὰ σὲ πάρουνε πεζούρα καὶ καβάλα
 χίλιοι ἔρχονται καβαλαριὰ κι ἄλλοι χίλιοι πεζούρα
 ξήντα μουλάρια κουβαλοῦν σιτάρι γιὰ τὸ γάμο⁸³.

Ὅταν ἐτοιμάζουν τὴ νύφη ἰδιαίτερη σημασία δίνεται στὸ στόλισμα καὶ τὸ χτένισμα καὶ ἀπὸ τὸ Σικελιανὸ καὶ ἀπὸ τὸ λαϊκὸ ομολογὸ του.

Στημένη ἡ νύφη
 σὲ θρονὶ ποὺ ἀστράφτει, χαμηλό,
 μήτε δεξιὰ ὅς κοιτάει μὴ ξερβά,
 ἐνῶ οἱ στολίστρες
 πίσω ἀπὸ τοὺς ὤμους της ὀρτές
 ἀπ' τὴν κορφή του κεφαλιοῦ της
 τῆς χωρίζουνε στὴ μέση τὰ μαλλιὰ
 κι ἀφοῦ τὰ στρώσουν μὲ τὸ χτένι
 καὶ στὸν ἀέρα τὰ τινάζουν δῶθε κεῖθε
 δυνατά,
 στὰ τρία τους δάχτυλα χωρίζοντας
 τὸν ἀπαλόνε θησανρό,
 μὲ ἥσυχα χέρια ἀρχίζουνε
 νὰ δένουν τὶς πλεξοῦδες
 σὰ σφεντόνα
 ἀπανωτὰ⁸⁴!

82. Ἀγγελου Σικελιανου, «Ὁ Χωριάτικος Γάμος», Ἐνότητα Ἡ Συνείδηση τῆς Γυναίκας ἀπὸ τὸν Πρόλογο στὴ Ζωή, Λυρικὸς Βίος, Γ', Αθήνα, Ἰκαρος 1966, σελ. 133 στ. 1-15 Δὲς καὶ Λυρικὸς Βίος, τόμ. Γ', σελ. 107, στ. 16-21.

83. Ν. Γ' Πολίτης, ἀρ. 142.

84. «Ὁ Χωριάτικος Γάμος», ὁ.π. σελ. 134, στ. 27-42.

Ἡ μάνα τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ θέλει τὴν νύφη-κόρη τῆς μοναδικά ὁμορφῆς, τονίζει τὶς χάρες τῆς καὶ ιδιαίτερα τὴν «τιμὴν» τοῦ κοριτσιοῦ, τὰ μαλλιά τῆς.

Ντύσου, στολίσου, λυγερή, ντύσου, στολίσου κόρη,
γιὰ νὰ φανεῖς εἰς τὸ γαμπρὸ κῆπος καὶ περιβόλι.
"Ὅλα τ' ἀηδόνια ζήλεψαν καὶ πέταξαν μπροστά σου
κι ὅλα λαλοῦσαν κ' ἔλεγαν, χαρὰ στήν ὁμορφιά σου.
"Εχεις μαλλιά τετράζανθα στίς πλάτες σου ριγμένα,
"Αγγέλοι σου τὰ χτένισαν μὲ τὰ χρυσὰ τὰ χτένια.⁸⁵

Οἱ ὑποθήκες τῆς μάνας πρὸς τὴν κόρη ποὺ φεύγει καὶ πάει νύφη, ὅπως καὶ πρὸς τὸ γαμπρὸ ποὺ τῆς τὴν παίρνει, ἀποτελοῦν τὴν πεμπτουσία τῆς μητρικῆς ἀγάπης, τοῦ πόνου τῆς μάνας ἀλλὰ καὶ τοῦ βιωμένου συναισθήματος τῆς τιμῆς. Τὴ στιγμή ποὺ τὸ ζευγάρι φεύγει γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ:

Μὰ ἡ μάνα ἐκεῖ
στή θύρα ὀμπρός
τοὺς σταματᾷ.
Κι ἀκούγεται ἡ ἀφθαρτὴ φωνή:
«Στοῦ κατωφλιοῦ τὴν πλάκα
κι ἂν τὸ γράφεις, θυγατέρα,
δὲ στέκει τ' ὄνομά σου.
Πέρα καθὼς περνάει τὸ χελιδόνι.
Κι ἂν θές νὰ μὴ σταθεῖς, μὴ ιδεῖς μπροστά σου.
διάβα καθὼς — μὲ τὸ βαρὺ λαγὴνι
τὸ γεμάτο νερό, ποὺ μὲ μονάχα
τὸ κεφάλι τὸ ἀνέβαζες στὸ σπίτι
καὶ δὲν ἐκοίταζες μπροστά, οὔτε πίσω
— δεξιά, ξεροβὰ δὲν κοίταζες — καὶ μήτε
τὰ χέρια γύρω σου ἔφαχναν ὁλοένα
μὰ ἔστριβαν τὸ μαλλὶ κ' ἦταν πιασμένα.
τὸ κατώφλι ἔτσι πέρα, θυγατέρα!
«Κ' ἐκεῖ, γαμπρέ, πόχει ὁ λαιμὸς χαράκι
σὰν ἡ τρογὸνα κι ὡς ἡ περιστέρα,
ἐκεῖ μονάχα ἐγράφτη τὸ σημάδι
(κι ὡς τότε ἀπάνω τῆς μὴ βάλεις χέρι)

τὸ κορμὶ νὰ χωρίσει ἀπ' το κεφάλι,
τῆς ἀπιστίας ἂν ξημερώσει ἡ μέρα!

Θυγατέρα, σὰν ἔβγεις παρακάτου,
στοῦ πηγαδιοῦ θ' ἀνέβεις τὸ ζωνάρι
νὰ πιεῖς στερνὸ ἀπ' τὸ χέρι μου ποτήρι
νὰ χαιρετήσεις τὰ νερά τοῦ τόπου
Θὰ πιεῖς νερὸ ὅσο ζητᾷ ἡ καρδιά σου,
κι ὅσο μένει, τῆς μάνας σου θὰ μένει,
π' ἀδειασ' ὅλ' ἡ καρδιά της ἀπ' τὸ κλάμα.

Θυγατέρα, στὸ σπίτι ὅπου πηγαίνεις,
ἀπὸ μιὰ θύρα ὡς θὰ διαβαίνεις σ' ἄλλη,
νὰ μὴν ἀκούγεται τὸ πάτημά σου!
Σὰν τὸ σπιτόφιδο ἄς γενεῖ ἡ καρδιά σου!
Σὰ ζυγαριά μπροστὰ ἀπ' τὸν ἄντρα στάσου!

Τὸν ὕπνο κράτει καθαρὸ θεμέλιο,
στὶς τέσσερις γωνιὲς ἡ δύναμή σου
νὰ φέγγει τοῦ σπιτιοῦ, καὶ τὰ ὄνειρά σου
νὰ λὲν τῇ μέρα, ὄρθρο βαθύ, δική σου.
Πέρα, ἡ θύρα εἶν' ἐλεύτερη μπροστὰ σου...»⁸⁶

Ἀπὸ προφορικὴ ἀνακοίνωση γνωρίζω τὸ παρακάτω δημοτικὸ τραγούδι
στὸ ὁποῖο ἡ μητέρα πάλι συμβουλεύει τὴν κόρη νὰ εἶναι ὑποταγμένη στὴν οἰκο-
γένεια τοῦ γαμπροῦ καὶ νὰ τὴν τιμῇσει.

- Ἐκεῖ π' θὰ πᾶς νυφούλα μου, καλὰ νὰ προσκυνήσεις
καὶ τὸ συγγένιο τοῦ γαμπροῦ καλὰ νὰ τὸ τιμήσεις.
- Ἐγὼ μανούλα μου στὰ ξένα θ' ἀρρωστήσω
καὶ τὴ μάνα θὰ ζητήσω
- Νὰ ζητήσεις τὴν κονινιάδα καὶ τὴν πρώτη συννυφάδα.
- Ἡ κονινιάδα δὲν ἀδειάζει κ' ἡ συννυφάδα δὲν κοιτάζει.

Πάλι ἐδῶ ἡ μάνα φαίνεται σκληρὴ μέσα στὴν προσπάθειά της νὰ ὑποδείξει
στὴν κόρη της τὸ καθήκον. Ὅμως ἡ νύφη ποὺ ἔχει τὴν καλὴ μάνα βρίσκει ἀνά-
λογο ὑποδοχὴ ἀπὸ τὴν πεθερά. Ὁ Σικελιανὸς δὲν ἀγνοεῖ καὶ αὐτὸ τὸ ἔθιμο.
Ἀντίθετα ἐντυπωσιάζεται καὶ τὸ περιγράφει πιστά.

86. «Ὁ Χωριάτικος Γάμος», ὁ.π., σελ. 138-139, στ. 111-150.

Καὶ νὰ τὸ νιὸ τὸ σπίτι ἀπὸ μακριά!
 Μὲ μέλι ἀλείβει τὸ κατώφλι
 ἢ μάνα τοῦ γαμποῦ.
 στ' ἀνώφλι σπάει τὸ ρόδι
 πρὶν ἢ νύφη προσδιαβεῖ.
 Τὸ τυλιγμένο στρώμα ἀνοίγοντας
 ἄς πλημμυρίσει τώρα ὅλο τὸ θάλαμο καρπούς!
 Ὁ πέπλος κάπνι ἀς τιναχτεῖ
 καθὼς ὁ ἀνθὸς μιᾶς μυγδαλιᾶς⁸⁷!

Ὁ λαὸς μας τραγουδάει τῆς καινούριας νύφης:

Ἡ πεθερά σου σήμερα τοὺς δρόμους καθαρίζει
 τοὺς στρώνει μὲ τριαντάφυλλα, μὲ ρόδα τοὺς γεμίζει
 τοὺς στρώνει γιὰ τὴ νύφη της ν' ἀρχίσει νὰ μαζώνει
 κι ἀφοῦ τὰ γλυκομυριστεῖ στὸν κόρφο νὰ τὰ βάλει

Καὶ τί κάνουν καὶ πῶς συμπεριφέρονται αὐτὲς οἱ νύφες στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ ποιητῆ; Διατηροῦν τὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀνθρώπου μὲ τὸ νὰ ἀποτελοῦν αὐτὲς οἱ ἴδιες τῇ σύνθεσιν τῆς ζωῆς.

Ἀπὸ αἰῶνες κ' αἰῶνες, Μεγαλειότατε, ἓνας μόνος πέπλος σκέπει ὅλες τὶς νύφες στὴν Ἑλλάδα, ὁ πέπλος τοῦ δικοῦ της Μυστηρίου κ' ἡ λιγὴ μέση χαρὰ τους, πὺν τὴν ἀκλουθάει ἀμέσως ἔπειτα ἀκοίμητη ἢ ἐνθύνῃ, κ' ἡ τρισάγια Κοίμησή τους, ὅπου οἱ ἴδιες «σχηματίζουσι» τὸν ἑαυτό τους γιὰ τὸ ξόδι, προετοιμαζόντας τὸ ὥσπερ τὴν ὑστερὴ φροντίδα (ὅπως φροντίζανε παρθένες τὰ προικιά τους), ἀνυψώνουν μὲς στὸ σύμπαν, νικητήρια πάντα, τὰ γαμήλια σύμβολα ὅλης τῆς Φυλῆς. Γιατί γιὰ κείνες δὲ χωρίζεται οὔτε μιὰ στιγμή μονάχα ὁ θάνατος κ' ἡ ζωὴ, ἀλλὰ στὴν ἀκοπή καὶ πλέρια ἐνέργειά τους εἶναι αἰῶνια συνδεμένα, σὰν ἡ δυνατὴ κλωστή πὺν γνέθουνε ὁλόενα, ἀνάμεσα ἀπὸ μιὰ κι ἀπ' ἄλλη λάτρε, ἐνῶ ζυμώνουν, σκάβουνε, θερίζουνε, βοζαίνουν τὸ παιδί τους, περπατοῦνε, δίχως νὰ κοπεῖ ποτὲ — κι ἀπὸ τὴ σύνθεσιν αὐτῇ, πὺν εἶν' ἔργο τους μαζὶ καὶ μοῖρα, ἀπ' τὴ μεγαλόπρεπὴν ἐκείνη ἐνότητα, ἀπορροῦνε δίχως ἤχο, ἀθόρυβα καὶ πλούσια, οἱ στιγμές, οἱ μέρες καὶ οἱ αἰῶνες τῆς Ἑλλάδας, σὰν ἀπὸ τὴν ἴδια ἀθόλωτη, βουσίσιαν, ἀνεξάντλητη πηγὴ.

Ἄλλ' ἡ ἀδιάφορη αὐτὴ σύνθεση, ποὺ ὑποβαστάζει ἀκέρεια μας τὴν ἱστορία, μὲ τὴ συνήχηση ἐνὸς τόπου σταθερότατου, δὲν ὑπονοεῖ (ὡς στοχάζονται οἱ (γραμματισμένοι), ἀγνάντια στὸ δικό τους, ἀναλυτικὸ, ἀναρχικὸ ἢ πολυάρχο πνεῦμα) μιὰν ἐλαττωματικὴ συνείδηση τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μιὰ ἀπ' τὲς ζωτικότερες τῶν συνθέσεών της, καὶ συγχρόνως τὴν ἀνώτατή μας ζωαρχικὴν ἀξία ἐπὶ τῆς γῆς, ποὺ ἀντὶ τὰ κομματιάσει ἀνώφελα τὸ χρόνον, κάνει οὐμῆλικη τὴ ζωὴ καὶ τὴν ψυχὴ μας, καὶ τὴν ἀνυψώνει, ἀπὸ τὰ σκόρπια ποὺ τὴ μάχονται στοιχεῖα, στὸ ρυθμὸ ποὺ φανερώνει τὴν ἐνιαία συνολικὴ τῆς δημιουργίας.⁸⁸

Ἀπὸ τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα γιὰ πολλοστὴ φορὰ διαφαίνεται τὸ πόσο μεγάλη σημασία ἔδινε ὁ Σικελιανὸς στὸ θέμα της ἐνότητος. Ἐνότητος ποὺ πραγματοποιεῖται σ' ἓνα λαό, ἀλλὰ καὶ μέσα μόνο σ' ἓνα ἄνθρωπο ὅπως σὲ τούτῃ δῶ τὴν περίπτωση εἶναι ἡ νύφη ποὺ δὲν ἀποτελεῖ παρὰ τὸ σύμβολο τῆς παραπάνω ἀξίας.

3.12. Βουκολικὰ θέματα

Τὰ βουκολικὰ θέματα εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ. Ἀλλωστε, ὅπως εἶναι γνωστὸ ὁ ποιητὴς πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι βιώνει τὴ φύση τὴ θεωρεῖ καὶ ὡς μητέρα τῶν πάντων καὶ θαυμάζει τὰ μέσα της τεκταινόμενα.

Στὸ ποίημα «Πᾶν» ζωγραφίζεται τὸ στάλισμα τῶν προβάτων, τὸ κάρωμά τους καθὼς καὶ αὐτὸ τοῦ βοσκοῦ, τὸ ξεχώρισμα τοῦ τράγου ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ συναγελαστεῖ μὲ τὰ ἄλλα ζῶα, ἀλλὰ ἄρχος καὶ ταγὸς ἀπομονώνεται κοντὰ στὴ θάλασσα! Ὁ βοσκὸς σφυρίζει γιὰ νὰ μαζέψει τὸ κοπάδι του.

Μὲ δυνὸ σφυρίγματα τραχιά, ποὺ κάτουθε τὸ δάχτυλο
ἀπ' τὴ γλῶσσα βάνοντας — βούιξ' ὁ μπιστικὸς,
τὰ μάζωξε ὅλα στὸ γιαλό. Κι ἄς ἦταν πεντακόσα⁸⁹!

Ὁ κλέφτης ὅπως εἶναι φυσικὸ λαχταράει μιὰ τέτοια ζωὴ, ἡσυχὴ κ' εἰρηνική. Ἔτσι εὐχεται:

Νά μουν τὸ Μάη μπιστικὸς, τὸν Αὐγουστο δραγάτης⁹⁰

38. Ἀνοιχτὸ Ὑπόμνημα στὴ Μεγαλειότητά του, ὅ.π., σελ. 98.

89. Ἀγγέλου Σικελιανοῦ, «Πᾶν», *Λυρικὸς Βίος*, Ε', Φιλολογικὴ Ἑπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκάρος, Ἀθῆνα 1966, σελ. 111, στ. 13-16.

90. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 21.

“Όμως πρέπει νά πολεμάει καί νά φροντίζει νά μαζεύει τὸ ἀσκέρι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀκριβῶς πὺν μαζεύει ὁ βοσκὸς τὸ κοπάδι.

νὰ βγῶ ψηλὰ στὸν Ἀλμυρὸ, ψηλὰ στὴν παλιοβούνα
γιὰ νὰ σφυρίξω κλέφτικα νὰ μάσω τὰ μπουλούκια⁹¹.

Καί ἄλλοι ὁ κλέφτης ψάχνοντας νὰ μαζέψει τοὺς δικούς του σφυρίζει:

νὰ βγῶ στῆς Γιούρας τὰ βουνὰ στὰ κλέφτικα λημέρια
γιὰ νὰ σφυρίξω κλέφτικα, λημέρι σὲ λημέρι⁹².

Καί στὶς δυὸ περιπτώσεις τὸ σφύριγμα γίνεται γιὰ σύναξη. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ὁ πιστικὸς μαζεύει τὰ πρόβατά του μέσα σὲ πλήρη ἡρεμία καί γαλήνη καί παίρνει τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ γιὰ τὸ σπίτι ὅπου τὸν περιμένουν ἄλλα ἔργα εἰρηνικά ἐνῶ ὁ κλέφτης σφυρίζει νὰ μαζέψει τοὺς συντρόφους του, τὰ μπουλούκια, προκειμένου νὰ ἐτοιμαστοῦν γιὰ ἐπιχειρήσεις τῶν ὁποίων τὴν ἔκβαση δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζουν φυσικά. Μάρτυρας ὅλης αὐτῆς τῆς διαδικασίας κι ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς εἶναι ἡ φύση, ὕμνορη, ἀμέτοχη καί ἀπαθής.

3.13. Ο πόνος τῆς μάνας

Ὁ Σικελιανὸς καί ἡ δημοτικὴ μας μούσα τραγουδάνε τὸν πόνο τῆς μάνας ὡς τὸν ὕψιστο τῶν πόνων.

Στὸ «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων», ἡ Παναγία ἐνῶ χαίρεται γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ γιου τῆς ξαφνικά καταλαμβάνεται θλίψη γιατί θυμᾶται τὴν προφητεία τοῦ Συμεῶν, γιατί ἀπὸ πρὶν γνωρίζει ὅτι αὐτὴ ἡ χαρὰ θὰ ἔχει ἓνα πικρὸ τέλος: τὸ πικρότερο, τὸ θάνατο τοῦ Ἰησοῦ:

Κ' ἐκεῖ πὺν ἀκέρια χαίρεται, αἰφνίδια ἀπὸ βαθιά της
νιώθ' ἢ χλωμάδα σ' ὅλα της τὰ μέλη ν' ἀνεβεῖ
ἢ προφητεία του Συμεῶν σὰ ν' ἀντηχεῖ στ' αὐτιά της
Κ' Ἐσέ, Μαρία, μέσ στὴν ψυχὴ, ρομφαία θὰ σὲ διαβεῖ⁹³

Ἐμάρανεσ τὰ χεῖλη μου κ' ἔκαφες τὴν καρδιά μου.

Παραπονιέται ἐξίσου πικρὰ ἡ μάνα τῆς δημοτικῆς ποιήσεως στὸ νεκρὸ παιδί της. Ὁ πόνος τῆς μάνας δὲν ἔχει ἀνάπαυση καί τελειωμό.

91. Ὁ.π., ἀρ. 62.

92. Ὁ.π., ἀρ. 36.

93. Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ, «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων», *Λυρικὸς Βίος*, Δ', Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκάρος, Ἀθήνα 1967, σελ. 127 στ. 309-312.

3.14. Ἡ ξενητιά

Ἡ δημοτικὴ μας ποίηση μὲ πίκρα ἀναφέρεται στὴν ξενητιά καὶ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ὄχι μόνο στὸν ξενητεμένο ἀλλὰ καὶ στοὺς ἐναπομείναντες.

*Τὴν ξενητιά, τὴν ἀρφανειά, τὴν πίκρα, τὴν ἀγάπη,
τὰ τέσσερα τὰ ζύγιασαν, βαρύτερα τὰ ξένα*⁹⁴

Στὸ ποίημα τοῦ Σικελιανοῦ «Ὁ Ξένος» — ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γενικότερο κλίμα «δημοτικῆς προέλευσης» ποὺ ἀναδίνεται — συναντᾶμε καὶ τὴν κλασικὴ ἐρώτηση:

*Ξένε, ποιὸς εἶν' ὁ τόπος σου, καὶ ποῖο 'ναί τ' ὄνομά σου;*⁹⁵

Σὰν ἀπάντηση στὸ παρακάτω ἐρώτημα ἔρχεται ἡ δημοτικὴ μούσα νὰ δηλώσει.

*Κι ἂν εἴμ' ἀκόμα στ' ὄνειρο, ξένος ἐγὼ δὲν εἶμαι
γιατί εἴμ' ἀπὸ τὸν τόπο σου κι ἀπὸ τὴ γειτονιά σου*⁹⁶.

3.15. Ἀκριτικὴ Ποίηση

Τὰ ποιήματα «Βλαχογιάννης» καὶ «Ἀντίσταση» εἶναι δυὸ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῶν γνώσεων τῆς ὁποῖας ὁ ποιητὴς διέθετε σχετικὰ μὲ τὴν ἀκριτικὴ ποίηση. Ἀπὸ μαρτυρίες τοῦ ἴδιου γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι ἔτρεφε μεγάλῃ ἐκτίμηση γιὰ τὸ Βυζάντιο, τοὺς ἀκρίτες του καὶ τὰ τραγούδια ποὺ μαρτυροῦσαν τὰ κατορθώματά του. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ἄλλωστε ὅτι ὁ Σικελιανὸς ἔγραψε μιὰ ὁλόκληρη τραγωδία μὲ τίτλο *Χριστὸς Ἀνόμενος ἢ Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ*. Γιὰ νὰ τὴ γράψῃ ἐξάντλησε σχεδὸν τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ τελικὰ ἀποφάσισε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἀποψὲ τοῦ Henri Grégoire τὴ σχετικὴ μὲ τὴν αἵρεση τῶν Παυλικιανῶν. Παραθέτω παρακάτω καὶ τὰ δυὸ ποιήματα ποὺ προανάφερα, παραπέμποντας σ' ὁλόκληρην τὴν ἀκριτικὴ ποίηση ἀλλὰ καὶ στὴν ἀδιάσπαστη μας — ὅπως ἀκριβῶς θὰ τὴν ἤθελε κι ὁ ἴδιος — συνέχεια.

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ἐψυχομάχα ὁ Διγενὴς στὸ σιδερὸ κρεβάτι.

Τὸν τριγυρίζαν οἱ γιατροὶ μὲ τὰ χαρτιά στὸ χέρι,

94. Ν. Γ. Πολίτης, *α.ρ.* 167.

95. *Λυρικὸς Βίος ΣΤ'*, σελ. 55, στ. 1.

96. Ν. Γ. Πολίτης, σελ. 55, στ. 1.

κι ἀπόξω καρτερούσανε δικοὶ καὶ συντοπίτες.
Θέλαν νὰ μποῦνε νὰ τὸν δοῦν, κι ἀκόμα ἀκροφοβοῦνταν.

Σηκώνει τὸ κεφάλι του καὶ λέει στὴν ἀδερφή του:
«Ἄσ' τους νὰ μποῦνε νὰ μὲ ἰδοῦν κ' ἔχω καλὰ μαντάτα.
Τί τώρα δὲ εἶχ' ἀντάμωση μὲ τὸν Καραϊσκάκη,
κι ὁ Μακρυγιάννης ἔστεκε σιμὰ κι ἀφουκραζόταν:
«Γιάννη, ἐτοιμάσου νὰ ῥχεσαι νὰ στήσουμε ταμπούρι
στὸν κάτω κόσμο μυστικό, καὶ θέμε τ' ἄρματα Σου.
Καὶ θέλουμε τὴ γνώμη Σου, καὶ θὰ ῥχε·ς τὴ δική μας.
Τί τώρα κρίνεται ἡ ζωὴ βαριὰ τῆς Ρωμοσύνης,
καὶ πρωτοσυβουλάτορα Σὲ κρᾶζουμε κοντὰ μας!»

Ἀκούμπησεν ὁ Διγενῆς στὸ σιδερὸ κρεβάτι,
κι ἀπὲ, τὰ μάτια γύρισε στὴν πόρτα, καὶ ξανάπε:
«Πές τους νὰ μποῦν ὅλοι μαζί, κι ἄς μὴν ἀκροφοβοῦνται.
Τῷ ἤρτ' ὁ καιρὸς γιὰ σὺναξη τρανὴ παλικαριῶνε.
Μὰ δομήνια θέλω νὰ τοὺς πῶ, καὶ βιάζομαι νὰ φύγω
Τῇ Λευτεριά, τῇ Λευτεριά, τῇ Λευτεριά ὡς τὰ ὕψη,

τῇ Λευτεριά ὡς τὸ θάνατο, τῇ Λευτεριά ὡς τὸν Ἄδη,
κι ἀπέκει τ' ἄλλα εἶναι καλὰ, ἀπάνω ἢ κάτω-κόσμος!»

Χιμήξανε ν' ἀκούσουνε ὅσοι ἔστεκαν στὴ θύρα,
κι ὅσοι δὲ μπήκανε προχτές, τριγύρα Σου εἶναι τώρα.
Μὰ δὲν τοὺς παίρνει, δὲ χωρεῖ τόσο μικρὸν ἁλώνι
νὰ Σὲ κυκλώσουν καὶ χορὸ τριγύρα Σου νὰ στήσουν.
Τὸ πανηγύρι εἶναι πολὺ, κι ὁ τόπος εἶναι λίγος.

Τραβάμε στὴν ἀπλοχωριά, πᾶμε στὸν ὄξω ἀγέρα.
Πιάστε, ἀπ' τὴ μιὰ τῆς τῇ γωνιά στὴν ἄλλη, τὴν Ἑλλάδα,
γιὰ νὰ ριομίσουν' τὰ βουνά, καὶ νὰ ριομίσουν' οἱ κάμποι,
τότε νὰ στήσουμε χορὸν ἄξιο Σου, ἀντρειωμένε!
Ν' ἀκοῦς ἀχὼ ἀπ' τὴν κάσα Σου τριγύρα ν' ἀνεβαίνει,
ν' ἀκοῦς τὸ ποδοβολητό, ν' ἀκοῦς καὶ τὸ τραγοῦδι,
νὰ σειέται ἡ γῆ ὡς τὰ Τάρταρα γιὰ Σένα, Βλαχογιάννη!

Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Δὲν εἶναι τοῦτο πάλεμα σὲ μαρμαρένια ἀλώνια,
ἐκεῖ νὰ στέκει ὁ Διγενὴς καὶ μπρὸς νὰ στέκει ὁ Χάρος.
Ἐδῶ σηκώνειτ' ὅλ' ἡ γῆ μὲ τοὺς ἀποθαμένους,
καὶ μὲ τὸν ἴδιο θάνατο πατάει τὸ θάνατό της.

Κι ἀπάνω ἀπάνω στὰ βουνά, κι ἀπάνω στὶς κορφές τους
φωτᾷ μεμιᾶς Ἀνάσταση, ξεσπᾷ ἀχὸς μεγάλος.

Ἡ Ἑλλάδα σέρνει τὸ χορό, ψηλά, μὲ τοὺς ἀντάρτες,
— χιλιάδες διπλές ὁ χορὸς, χιλιάδες τὰ τραπέζια —
κ' εἶν' οἱ νεκροί, στὰ ξάγναντα, πρωτοπανηγυριῶτες!⁹⁸

3.16. Μήτηρ Θεοῦ

Ἄφησα τελευταία τῇ Μητέρα Θεοῦ, παραθέτοντας ἀπλῶς ἀπὸ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ πέντε μέρη της χωρὶς νὰ ἀνατρέξω σὲ συγκρίσεις, ἀναλογίες καὶ παραλληλισμοὺς γιὰτὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ σύνθεσις τὰ ξεπερνᾷ. Ὁ καθένας ἂς ἀντιληφθεῖ κι ἂς ἐρμηνεύσει μόνος του τὸ δοξολόγημα, τὸ ἱερὸ ὄργιο, τοὺς χοροὺς τῆς φύσης, τὴν ἱερογαμία, τὸ θάνατο καὶ τὴν ἀνάστασις. Δηλαδή: τὸ πῶς πολῦτιμο ἀπὸ τὰ πολῦτιμα, τὴν ἴδια τὴ Ζωή. Κι ὅλα αὐτὰ μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ καὶ τῆς λαϊκῆς μας παράδοσης:

I

Χνούδια καὶ πούπουλα, μικρὰ φτερά, ξυλάκια, φύλλα,
ὅσα σωρεύει τὸ πουλί στοῦ δάσου τῇ μαυρίλα

καὶ πηγαينوέροχεται ἀστραπή, στὴ γῆ ν' ἀδράξει κάτω
μὰ λαμπερὴ ἀλογότοιχα, λίγο μαλλὶ προβάτου!

Ἄ, τοῦτ' ἡ ζέστα εἶναι βαθιά· δὲ μοιάζει, λές, ἐκείνη
ποὺ μέσα στοῦ ἥλιου τὴν πηγὴ σὰν κύκνοι πλένε οἱ κρήνοι!

Αὐτὴ εἶναι ῥόδο πόγινε καὶ π' ὅλο μεγαλώνει
σὲ μεταξένιο κέντημα, καιρούς, μὲ τὸ βελόνι.

κάθε γωνιά του, ανασκωτή μ' ολάκερο νυχτέρι,
όλο χρυσό, πού πιά δέν είναι ρόδον, είναι άστέρι⁹⁹.

II

Τῆς πλάσης ὅλης τὸ κρυφὸ τὸ πλοῦτος σὲ ζυγώνει,
σὰν ἥσυχο στὰ πόδια σου νὰ βόσκει ἓνα παγόνι!

«Καρδιά! καὶ τ' ἄνθη π' ὅλο ρὲν μαζεύω στὴν ποδιά μου».
Μὰ ἐγώ: «Ἀντισκώσου, θρόνε μου. μὴν κλονιστεῖς, καρδιά μου!»

Κι ὦ, ἰδές, μὲ τ' ἄνθια τ' Ἀπριλιοῦ, μὲ τοῦ Μαγιοῦ τὴ γλύκα
τρεῖς χρόνους ἀγγελολομαχῶ καὶ νικητῆς ἐβγῆκα!

Ποῦ γαλαζώνει ὁ οὐρανὸς βυθὸ μελανιασμένο,
νά το τὸ πνέμα ἀδάμαστο, μεσουρανὶς φτασμένο!

“Ὅσο θερμὸ εἶναι τὸ φτερό, στ' ἅγιο βαθιό μου στῆθος
νὰ μολογήσει ολάκερος τῶν οὐρανῶν ὁ μύθος¹⁰⁰!

III

Ἀπ' τὰ μεγάλα βάρσαμα τῆς πλάσης μαργωμένη
ξυπνᾷ ἡ ψυχὴ καὶ γύρα τῆς κοιτᾶ, ἡ ἀναστημένη...

Δὲν εἶναι δάσο ἀμυγδαλιές, πᾶ στ' ἄνθη του πού ρεῦει;
Δὲν εἶν' ἡ τρίσβαθη χαρὰ πού στ' ὄνειρο γυρνεύει;

Δὲν τρέμ' ἡ δρόσο ολόυθενε, δὲν εἶν' γιομάτοι οἱ βᾶτοι
πεταλουδούλα γαλανή, πασίχαρη, χνουδάτη;

Δὲν εἶναι σπίνου λάλημα, δὲ φτερουγᾶν στὰ κρύφια
τῆς ρεματιᾶς, μὲ τὰ νερὰ μιλῶντας, τὰ κοτσύφια¹⁰¹;

IV

Τοῦ Ψυχοσάββατου φιλὶ — στὸν ἔπνο μου, ὥς νὰ φύγει
τ' ὄνειρο — ἀργά, τὰ μάτια μου στὴ νέαν αὐτή, π' ἀνοίγει!

99. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, *Μήτηρ Θεοῦ, Λυρικός Βίος*, Δ', σελ. 9, στ. 1-10.

100. Ὁ.π., σελ. 19, στ. 117-127.

101. Ὁ.π., σελ. 23, στ. 45-52.

Ἀπ' τὸ βαθὺν εὐτυχισμό τὸ πνέμα μου ὡς ξυπνάει
μέσ στήν ἐγκόσμια χλαλοήν ὅπου τὸ τυραννάει,

δὲ λέω ἢ ἄχραντη χαρὰ γιὰ μένα ἂν ἀναβρούζει
κι ὁ γλυκασμός πού ἀσίγητο τραγοῦδι μου μουρμουρίζει·

σιμὰ ῥαί ὁ ἴσκιος, ἄξαφνα, πού ἀπάνω μου διαβαίνει
καὶ τὴν οὐρανομίλητη γλυκιὰν ἀχῶ βουβαίνει¹⁰²!

V

Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος

Δὲν εἶν' ἡ στράτα ὅπου θαμπή τὸ πλῆθος ἔργοια σφίγγει,
πίσω ἀπὸ ξόδι ν' ἀκλουθᾷ, γραμμὴ, σὰν τὸ μουρμήγκι...

Ἐδῶ, κρατᾶνε ἀθώρητες τὸ πνέμα μου κολόνες·
διάπλατοι εἶν' ὅλοι τοῦ καημοῦ, στὰ σκοτεινά, οἱ πυλώνες!

Μεγάλα δέντρα, τοὺς αὐτοὺς ψηλά πού σταματᾶνε,
στὴ γῆν αὐτὴ πού στέκομαι τὴ ρίζα τους πατᾶνε.

Βράχος ὁ κάθε λογισμός στὸν ἄλλο ἀπάνω, δίχως
μιά μάταιη τέχνη, στήνουνε τὸ κοιμητήρι, τεῖχος

πού, στῶν αἰώνων ἄσωτο τὸν ποταμὸ ἂν κυλήσει,
καθὼς τὸ σήκωσε ἡ ψυχὴ τὸ ξαναπαίρνει ἡ φύση!

Ὅλη νὰ βούλιαζε μεμῆς ἡ ζωὴ, κι αὐτὸ μαζί της,
σὰν ἀπ' τὸν ἥλιο πού βυθᾷ ξοπίσ' ὁ ἀποσπερίτης¹⁰³!

4. Οἱ Τραγωδίες

Καὶ οἱ τραγωδίες τοῦ Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ ἔχουν ὑποστεί τὴν ἐπίδραση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Εἶναι γνωστὴ ἡ μελέτη τοῦ Κ. Ρωμαίου γιὰ τὴ «Λαογραφία καὶ τὸ Σικελιανόν», ὅπου στὸ Γ' κεφάλαιο ἐξετάζεται ἡ ἐπίδραση

102. "Ο.π., σελ. 33, στ. 1-8.

103. "Ο.π., σελ. 39, στ. 1-12.

τῶν λαογραφικῶν στοιχείων πού ἀνήκουν στοῦ δημοτικοῦ τραγοῦδι, στοῦ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ, *Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ*.

Ἐδῶ ἐνδεικτικὰ μόνο ἀναφέρονται στοιχεῖα ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι πού πέρασαν στὶς τραγωδίες τοῦ Σικελιανοῦ. Στὸ *Χριστὸ στὴ Ρώμη* π.χ. ὁ Μανανῆν, Ἰουδαῖος ψευτοσύμβουλος του Νέρωνα, συζητώντας μαζί του ἀποκαλύπτει πῶς κινδυνεύει

ἀπὸ ἴαν πλάνο, πὸν σταυρώθη τόσα χρόνια
κι ἀκόμα κρύβεται, ὅπως λές, μὲς στοὺς δικούς του¹⁰⁴

Στὴν ἀνησυχία τοῦ Νέρωνα ἀπαντάει:

*Ρωτᾷ ποιός εἶναι; "Ενας πὸν βγῆκε ἀπὸ τὸν τάφον
ὡς διαλαλᾷνε και μυρίζει ἀκόμα χῶμα*¹⁰⁵

Στὴν παραλογή τοῦ «Νεκροῦ Ἀδελφοῦ», τραγοῦδι «κοινότατον εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας» ὁ πεθαμένος Κωνσταντῖνος σηκώνεται ἀπὸ τὸν τάφο γιὰ νὰ φέρει πίσω στὴ μάνα του τὴν ἀδελφὴ του Ἀρετὴ πού ἦταν στὰ ξένα:¹⁰⁶

Ἀπὸ τὸ μυριανάθεμα καὶ τὴ βαριά κατάρρα,
ἢ γῆς ἀναταράχτηκε κι ὁ Κωσταντῆς ἐβγῆκε¹⁰⁷

Στὸ γυρισμὸ πρὸς τὸ σπίτι τῆς μάνας τους ἡ Ἀρετὴ ἀπευθύνεται στὸν ἀδελφὸ της λέγοντας:

Φοβοῦμαι σ', ἀδελφάκι μου καὶ λιβανιές μυρίζει¹⁰⁸

Στὸν Ἀσκληπιὸ ὁ Ἡγέσις, ἀθλητὴς ἄρρωστος πὸν προσπέφτει τοῦ Θεοῦ νὰ τὸν γιαιτρέψει, ρωτᾷ τὴ μάνα του ἂν πρόσφερε τὸ καθιερωμένο τάμα.

*Μάνα, πές μου
ἔταξες τάχα
τοῦ λονταριοῦ νὰ φέρεις τὸ τομάρι
στοῦ Ναοῦ τοὺς στόλους νὰ κρεμάσεις;*

104. Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ, *Ὁ Χριστὸς στὴ Ρώμη*, *Θυμέλη Β'*. Ἀθήνα 1971, σελ. 111, στ. 548-549.

105. Ὁ.π., σελ. 112, στ. 567-568.

106. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 92.

107. Ὁ.π.

108. Ὁ.π.

109. Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ, *Ἀσκληπιός*, *Θυμέλη Γ'*, σελ. 134, στ. 202-205.

Εἶναι ἡ ἀγωνία τοῦ ἄρρωστου ποὺ ἐλπίζει πῶς θὰ ἐξευμενίσαι, ἢ θὰ εὐχαριστήσῃ ἀκόμα περισσότερο τὸ Θεὸ μὲ κάποια προσφορά. Προσφορά, τάξιμο ποὺ ὅπωσδήποτε πρέπει νὰ ἐκτελεστεῖ. Ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἀκόμα χρόνια μέχρι καὶ τὴν ἐποχὴ μας οἱ ἄνθρωποι ἀντιμετωπίζουν μὲ δέος καὶ δεισιδαιμονία τὴ μὴ ἐκπλήρωση τοῦ τάματος.

Γνωστὴ εἶναι καὶ ἡ ὑπερβολὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τάξει προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ὁ σκοπὸς του, ἰδιαίτερα ἡ ἴαση ἀσθενοῦς ἢ ἡ προστασία τοῦ παιδιοῦ του.

5. Ἡ γλῶσσα

Σύμφωνα μὲ τὸ Δ. Νικολαρεῖζι ὁ Σικελιανὸς [...] ξανάδωσε στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα τὴν ἐκφραστικότητα τοῦ ὕλικου τῆς στοιχείου χωρὶς νὰ τὴ στερήσῃ ἀπὸ τὴ μουσικότητά της. Καὶ στὶς παρομοιώσεις του ποὺ κάποτε παίρνουν ὑπερβολικὴ ἀνάπτυξη, ἔβαλε ὅλη τὴ βιωμένη γνώση του τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπαίθρου¹¹⁰. Παρκατάω ἑμῶς τοῦ ἀποδίδει μακρηγορία καὶ χλιδὴ στὴν ἐκφραση. Ὁ Χρῆστος Μαλεβίτσης τονίζει ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἐλαφροῖσκωτου δὲν εἶναι ἐπίτευγμα τῆς δημοτικῆς ἀλλὰ τοῦ ἐμπνευμένου ποιητικοῦ Λόγου τοῦ Σικελιανοῦ¹¹¹. Τῆς ἀποδίδει προσόντα, ὅπως εἶναι ὁ καθαρὸτητα, ἡ μὴ φιλολογικότητα. Μιλώντας πάντα γιὰ τὴ γλῶσσα τοῦ Ἐλαφροῖσκωτου παρακάτω δέχεται ὅτι Μολονότι εἶναι γλῶσσα λογίου ἀνδρός, ὥστόσο τοῦτος ἀπέβαλε ὅ,τι δῆποτε τὸ λόγιο καὶ ἀνέβασε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ σὲ ὑπόδειγμα ἀβίαστης φυσικῆς γλῶσσας, μὲ τὴ σφραγίδα τῆς τελειότητας¹¹². Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ κοινὸ σημεῖο τῆς γλῶσσας τοῦ Σικελιανοῦ μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἀβίαστη καὶ Τέλεια.

Παρὰ λοιπὸν τὴ μακρηγορία καὶ τὴ χλιδὴ ποὺ δίκαια καὶ κατὰ τὴ δικὴ μου ἀντίληψη τοῦ ἀποδόθηκε, ὁ Σικελιανὸς ἔταν μιλάει μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ λαὸ συναντιέται μὲ ἓνα γλωσσικὸ ὄργανο ἄψογο, ποὺ φέρνει ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς δημοτικῆς μᾶς γλῶσσας ἢ ὅποια ὅπως ξέρομε ἔχει σαφῶς ἀπορρίψει κάθε περιττό, ἀντιαισθητικὸ καὶ ἄμουσο. Ἔτσι καὶ στὰ ποιήματά *Μήτηρ Θεοῦ*, «Βλαχογιάννης», «Ἀντίσταση», «Παλαμῆς» κ.ἄ. δὲν ὑπάρχουν γλωσσικὰ ψεγάδια. Ὁ Σικελιανὸς, ἔψαχνε καὶ βασάνιζε πάρα πολὺ τὴ λέξη ὥσπου νὰ ἀποκρυσταλλώσῃ τὴ μορφὴ τῆς στὸ χαρτί. Εἶναι γνωστὸ πῶς ἐκτός

110. Δ. Νικολαρεῖζης, *Δοκίμια Κριτικῆς*, Ἀθήνα 1983, σελ. 221.

101. Χρ. Μαλεβίτσης, Ὁ Ἐλαφροῖσκωτος Σικελιανός, *Κότνος στὸν Ἁγγελο Σικελιανό*, Τετράδια Εὐθύνης, ἀρ. 11, Ἀθήνα, 1980, σελ. 65.

112. Ὁ.π., σελ. 60.

ἀπὸ τὶς μῆμες τῆς διαλέκτου τῆς πατρίδας του, ἀποθησαύριζε ὁ ἴδιος τὰ ἀκούσματά του, ἰδιαίτερα ὅταν περιόδευε στὰ χωριά. Τὸ ἴδιο πράγμα ἔκανε κι ὁ Καζαντζάκης καὶ δὲν εἶναι λίγες οἱ φορές ποὺ περιοδεύοντας στὴν ὕπαιθρο ἀποθησαύριζαν καὶ οἱ δυὸ τὶς ἴδιες λέξεις, τὶς συζητοῦσαν καὶ τὶς δούλευαν μαζί. Ἐξάλλου γνωστὸ εἶναι πὼς ὁ Σικελιανὸς πῆγαινε στὸ οἰκεῖο τμῆμα τῆς Ἀκαδημίας πολὺ συχνὰ κι ἀντέγραφε λέξεις ἀπὸ τὰ λεξικά ἢ ἀπὸ τὸ συλλεγμένο γιὰ ἐπεξεργασία ὕλικό μὲ σκοπὸ νὰ κρατήσῃ καὶ νὰ χρησιμοποιοῦσῃ αὐτὲς ποὺ τυχὸν θὰ τὸν ἐνδιέφεραν. Ἐχω στὴν κατοχή μου, φωτοτυπίες πολλῶν τέτοιων ἀντιγραφῶν ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Σικελιανοῦ.

Ἐνα ἀπλὸ παράδειγμα τοῦ πῶς πέρασαν αὐτὲς οἱ λέξεις τοῦ λαοῦ στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι τὸ παρακάτω:

*Τὸ διπλοπόδι ὁ γέροντας μπροστά μας ἐτραγούδα
τὰ λυγερά καὶ τὰ πλατιά τραγούδια τῆς Ἡπείρου*¹¹³.

Στὸ μολιρόι «Τοῦ Χάρου καὶ τοῦ Στραθιώτη» τὸ τροπικὸ ἐπίρρημα τὸ διπλοπόδι, ἀπαντᾷ ὡς ἐπιρρηματικὸ κατηγορούμενο τοῦ τρόπου.

*Πάνω σὲ πλάκα ἔκατсен ὁ Χάρος διπλοπόδης*¹¹⁴.

Πέρα ἀπ' αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι καὶ τὸ μοναδικὸ παράδειγμα τῆς διαφορῆς συντακτικῆς χρησιμοποίησης τῶν ἴδιων λέξεων, ὁ Σικελιανὸς εἶναι γνωστὸς γιὰ τὴν εὐκολία καὶ τὴν ἱκανότητα ποὺ διαθέτει νὰ δημιουργεῖ νέες λέξεις σύνθετες, πρᾶγμα ἐξαιρετικὰ σύνηθες στὸν ποιητὴ-λαό. Στὴ δημοτικὴ ποίηση διαβάζουμε *τουρκοπατημένε-χρυσοπλουμισμένος-νυχοπόδαρο* (Πολίτης 23), *ἀμπελοχώραφα-γλυκοχαράματα* (Πολίτης 26), *βαριαναστεναγμένα* (Πολίτης 45), *Τουρκοκωνσταντάκης* (Πολίτης 48), *ματαδεντέρωσε* (Πολίτης 72), *ἀπαιωπρία*, *χρυσόκαπουλη*, *ξενοῦφαίνει*, *πολυδιάσιδο*, (Πολίτης 85) *μπαϊνοξέ-βγαρμα* (Πολίτης 206). Δὲν εἶναι λίγα καὶ σύνθετα στὸ Σικελιανὸ καὶ χρειάζονται ὅπωςδήποτε ἰδιαίτερη μελέτη. Ἐδῶ ὅμως θὰ ἀναφερθοῦν λέξεις ποὺ εἶναι κυριολεκτικὰ ἀρπαγμένες μέσα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τὸν Ἀλαφροῦ-σκιωτο π.χ. καὶ πάντα ἐνδεικτικὰ ξεχωρίζω: *κριθαρόφωμο*, *βαρυθέμελο*, *δεντρογαλιά*, *βραχογέννητη*, *ὑπνοβότανα*, *φιδόντυμα*, *θαμποχάραμα*. Ἀπὸ τὸ ποίημα «Θεσσαλία», *βουνοκορφῆς*, *ἀργυρότιχο*, *διπλοχτυπάει*, *ἀπόβροχα*, *ἀναδεντράδες*. Ἀπὸ τὴ *Μητέρα Θεοῦ*, *πηγαινωέρχεται*, *μυρμηκοφωλιά*, *ψυχοκοντάρης*, *μεταξοσκούληκο*, *ἀστρόφωτα*, *ψυχασάββατο* κ.λ.π.

113. «Ραψωδίες τοῦ Ἰόννου», σελ. [173], στ. 1-2.

114. Ν. Γ. Πολίτης, αρ. 216.

6. Μέτρο

Δὲν ἀποτελεῖ φυσικὰ πρωτοτυπία τὸ νὰ ποῦμε πὼς τὸ κατεξοχὴν μέτρο τῆς δημοτικῆς μας ποιήσεως εἶναι ὁ δεκαπεντασύλλαβος ποὺ παρουσιάζει μιὰ ἀπαράβατη ιδιότητα. Περιέχει δηλαδὴ πάντα ἓνα πλήρες νόημα. Ὁ διασκελισμὸς εἶναι ἀνεπίτρεπτος καὶ σύμφωνα μὲ τὸν Στ. Κυριακίδη ὁρισμένες περιπτώσεις ποὺ ἐμφανίζονται σποραδικὰ εἶναι στὴν οὐσία φαινομενικές.

Γιὰ τὸ σικελιανικὸ δεκαπεντασύλλαβο ὁ Ὁδ. Ἐλύτης στα Ἀνοιχτὰ Χαρτιὰ ἀπερίφραστα δηλώνει: Σήμερα φυσικὰ εἶμαι σὲ θέση νὰ γευτῶ ἀμερόληπτα τὴν ὁμορφιὰ τοῦ στίχου καὶ τῆς ρίμας, τὴν ὁρμὴ τὴ λυγερὰ καὶ τὴ χάρη ποὺ μπορεῖ νὰ πάρει ἀνάλογα μὲ τὴ δεξιότητι τοῦ τεχνίτη, ὁ δεκαπεντασύλλαβος, ὁ τόσο δοξασμένος στὰ δημοτικὰ μας τραγούδια, τὸν Σολωμό, τὸν Παλαμᾶ καὶ τὸν Σικελιανό²¹⁵. Ὁ Θ. Ξύδης ἐπίσης στὸ «Σχεδιάσμα Ἀμερικῆς» γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Σικελιανοῦ ἀναφέρει σχετικὰ: Ὁ Σικελιανὸς πολὺ μεταχειρίσθηκε τὸν 15σύλλαβο ἱαμβικὸ. Ὁλόκληρα μεγάλα ποιήματά του ἔχουν τὸν στίχο αὐτό, ὅπως οἱ «Ραφωδιές τοῦ Ἰόνιου», τὸ «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων», ἡ «Μήτηρ Θεοῦ», ὁ «Δελφικὸς Λόγος» καὶ τόσα ἄλλα μικρότερα ποιήματά του. Ἡ ἁρμονία τοῦ 15σύλλαβου τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι ἰδιαίτερα δυναμωμένη ἀπὸ τὸν ποιητὴ, ποὺ μοιάζει νὰ μὴν ὑπακούει σὲ παλιότερες τυπικὲς ἐπαγαλήψεις. Ὁ ρυθμὸς ἰσορροπεῖ στὴν ἔμπνευση καὶ στὸ νόημα. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχουν οἱ τονικὲς καινοτομίες ποὺ δοκίμασε ὁ Σικελιανὸς στὸν 15σύλλαβο γιὰ νὰ ἐξασφαλίσαι κατὰ τὸν πῶ ἀνετο τρόπο τὴν ποικιλία τοῦ ρυθμοῦ. Ἡ ποικιλία αὐτὴ εἶναι παμπληθὴς καὶ πολὺτροπη. Κάποτε μάλιστα καὶ οἱ παρατονησμοί, ποὺ τείνουν νὰ κλονίσουν τὸν ἱαμβικὸ ρυθμό, δίδουν μίαν ἄλλη ὑποβολή, καθὼς εἶναι σκόρπιοι μέσα στὰ ποιήματα. Ποικιλία ἔχουμε καὶ στὴν τομὴ τοῦ 15σύλλαβου καὶ στὶς δευτερεύουσες τομὲς μέσα στὸν ἴδιο στίχο. Πολλοὶ εἶναι καὶ οἱ ἄτμητοι στίχοι στὰ ποιήματά του. Ἴδου δύο περιπτώσεις ἀπὸ τὶς πολλές:

καὶ ὥς τὸ πουλὶ ποὺ ἀποκοιμῆται πίσω ἀπ' τὰ φτερά του

(Μήτηρ Θεοῦ)

ποῦ, λέω, ἂν ἄνοιγα τὰ χεῖρά θ' ἄκουες τὴ φωνή μου...

(Γράμμα ἀπὸ τὸ Μέτωπο)

Πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι καὶ ἡ συνίζηση στοὺς στίχους τοῦ Σικελιανοῦ παραλύνει τὴν παραμικρότερη ὑπόνοια χασμωδίας. Μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες συνιζήσεις οἱ στίχοι κερδίζουν ἀπὸ λέξη σὲ λέξη σὲ μουσικότητα καὶ σὲ γοργότητα. Ἀκόμα ἔχουμε καὶ στίχους μὲ συνίζηση ἐπάνω στὴν τομὴ:

115. Ὁδυσσεύς Ἐλύτης, Ἀνοιχτὰ Χαρτιὰ, Ἀστερίας, Ἀθῆνα 1974, σελ. 80.

στην ἁρμονία σὰ σὲ ραβδί ἀγριλίδας ζυγισμένος

«Οἱ Ραφωδῖες τοῦ Ἰόνιου»

(Τὸ διάβα τοῦ ἐλαιῶνα)

Ἐντατικά καλλιέργησε καὶ πλούτισε τὸν δεκαπεντασύλλαβο ὁ Σικελιανός. Ἐκανε νὰ προβάλουν ἐντελέστερες ἢ ἁρμονία του καὶ ἡ ἔντασή του. Κι ὅπου ἀκόμα εἶναι ἀφηγηματικός, κ' ἐκεῖ δὲν ὑστερεῖ ὁ 15σύλλαβος σὲ λυρισμό. Ἡ ποιητικὴ ἰδέα ἀναπνέει ἀνετα μαζί του καὶ συναναπνέσσεται. Ἀξιοθαύμαστα εἶναι στὸν δεκαπεντασύλλαβο τοῦ Σικελιανοῦ τὰ τολμηρὰ διακελίσματα, οἱ ἐλευθερίες στὴν τομὴ καὶ οἱ τονικὲς καινοτομίες¹¹⁶.

Ἡ παρατήρηση τοῦ Θ. Ξύδη ποὺ πρέπει νὰ προσεχτεῖ εἶναι αὐτὴ ποὺ ἀναφέρεται στὰ τολμηρὰ διασκελίσματα τοῦ σικελιανικοῦ δεκαπεντασύλλαβου, γιατί ὅπως ἀνάφερα παραπάνω ὁ διασκελισμὸς εἶναι ἀνεπίτρεπτος στὴ δημοτικὴ μας ποίηση. Ὅμως καὶ ἄλλοι μετρικοὶ πόδες τῆς δημοτικῆς μας ποίησης ἀπκνυτοῦν ἄφθονοι καὶ ἄψογοι στὸ Σικελιανό. Γιὰ παρὰδειγμα, ὁ ἱαμβικὸς ἐνδεκασύλλαβος καλλιιεργεῖται μὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία¹¹⁷.

7. Ὁμοιοκαταληξία

Στὴ δημοτικὴ ποίηση ἡ ὁμοιοκαταληξία εἶναι σπάνιο φαινόμενο. Τὴ συναντάμε, μόνο στὰ δίστιχα, τὰ λεγόμενα λιανοτράγουδα, στιχοπλάκια ἢ μαντινάδες.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὸ Σικελιανό. Ἐκτὸς κι ὅταν γράφει τὰ λεγόμενα ποιήματα μὲ «σταθερὴ μορφή». Ὅπου ἡ ποίησή του ὁμοιοκαταληκτεῖ, αὐτὸ γίνεται μ' ἓναν τρόπο πλούσιο καὶ ἄψογο. Ὅπου δὲν ὑπάρχει ὁμοιοκαταληξία περισσεύει ὁ ἐσωτερικὸς ρυθμὸς καὶ ἡ μυστικὴ ἁρμονία.

8. Ἐσωτερικὰ χαρακτηριστικὰ

Ὡς ἐσωτερικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς δημοτικῆς ποίησης μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν:

1. Ἡ Φυσιολατρία.
2. Ἡ πατριδολατρία.
3. Ἡ θρησκευτικότητα.
4. Ἡ μελαγχολία.

116. Θεόδωρος Ξύδης, Ἰακάρως Σικελιανός, Ἰακάρως, Ἀθήνα 21979, σελ. 312-313.

117. Πρβλ. ὁ.π., σελ. 308.

8.1. Φυσιολατρία

*Κόρη, ὅταν ἐφιλιόμαστε, νύχτα ἦταν, ποίος μᾶς εἶδε;
Μᾶς εἶδε τάστρο τῆς νυχτός, μᾶς εἶδε τὸ φεγγάρι
καὶ τὸ φεγγάρι νέσκυψε, τῆς θάλασσας τὸ λείει,
θάλασσα τὸ εἶπε τοῦ κουπιοῦ καὶ τὸ κουπὶ τοῦ ναυτή
κι ὁ ναυτὴς τὸ τραγούδησε στῆς λυγερῆς τὴν πόρτα.*

Ὁ Ἀγγελὸς Σικελιανὸς οὐδέποτε φαντάστηκε ὅτι θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀποκοπεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ φύση καὶ νὰ ἀποτελέσει ξεχωριστὴ ὄντοτητα. Καὶ γι' αὐτὸν ἡ φύση ἀποχτάει νόημα καὶ σκοπὸ μόνον ἂν μέσα της ὑπάρχει, νοεῖ καὶ δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος.

Ὁ Σικελιανὸς μᾶς ὑπενθυμίζει

Μιά βαθύτερα ἐν τούτοις μελέτη — ἀναφέρει ὁ Γ. Θ. Ζώρας — τῶν δημοτικῶν μας ποιημάτων μας πείθει πῶς μόνον ὁ ἄνθρωπος κατέχει σπουδαιότητα ἐν μέσῳ τῆς περιβαλλούσης αὐτὸν φύσεως¹¹⁸, Καὶ παρακάτω: Ἡ φύση ἀποκτᾷ σημασίαν ἐφ' ὅσον ἐν αὐτῇ ζῇ ὁ ἄνθρωπος¹¹⁹.

«Μιά τέτοια λοιπὸν πόλωση ὁλόκληρου τοῦ ἐφηβικοῦ μου εἶναι μπρὸς στὸ Σύμπαν καὶ μες σ' ὅλους τοὺς ἀναβαθμοὺς τῆς πρώτης ψυχικῆς μου ἄσκησης στὴ μέση ἀπὸ τὴ Φύση, εἶμαι σὲ θέση νὰ βεβαιώσω σήμερα, ὅτι τὴ γνώρισα, στὰ πρῶτα ἐφηβικά μου χρόνια, σὲ μιὰ τέτοια ἐκταση καὶ μὲ μιὰ τέτοια ἀδόλωτη ἐσωτερικὴ σαφήνεια, ποὺ ἀκριβῶς καὶ σήμερα ν' ἀποτελεῖ γιὰ μένα ἓνα ἀτράνταχτο θεμέλιο κ' ἓνα ὄργανο μεθοδολογικὸ ἀκατάλυτο στὴν ἀποτίμηση τῶν καθαρῶν ἢ ὄχι βιολογικῶν ἀξιών ποὺ περικλείνει ἡ τυχὸν κινούμενη τριγύρωθέ μου Σκέψη, Τέχνη, Ζωή.

Κι αὐτὸ ἀσφαλῶς γιατί, ἀπὸ παιδὶ προσπέφτοντας αὐθόρμητος ἐκέτης μπρὸς στὴ Φύση, δὲν μετάφερα ποτὲ μαζί μου οὔτε μιὰ σκέψη, οὔτε ἀκόμα καμμιά λέξη μαθημένην a priori ἀπέναντί της, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ σταθεῖ ὡς ἂν ἐμπόδιο κι ὡς σκιά στὴ μεταξύ μας λαγαρὴ ἐπικοινωνία. Πουθενὰ ἡ αὐθαιρεσία μιᾶς γνώσης ἢ μιᾶς γνώμης δὲν ἐπρόβαλεν αἰφνίδια ἀνάμεσό μας, πουθενὰ οὔτε ἓνα ἔχνος θεωρίας ἢ προκατάληψης δὲ σφετερίστηκε τὴ θέση τῆς βουβῆς μου ἀπέναντί της προσφυγῆς.

Μιὰ σιωπηλὴ κατάσταση λεπτῆς κ' εὐλαβικῆς αἰσθαντικότητας καὶ καλοσύνης ὡς τὸ βάθος δεχτικῆς — ποὺ δὲν φανέρωνε ἀντικρὺ τῆς περισσότερης ἐπιφάνεια ρητῆς ἀπ' τὴν ψυχὴ μου ἀξίωσης ἀπέναντι τῆς ἴδιας, ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια

118. Γ. Θ. Ζώρας, *Δημοτικὴ Ποίηση*, (Σημειώσεις γιὰ τοὺς φοιτητές) Ἀθῆναι 1966, σελ. 66.

119. Ὁ.π., σελ. 67.

ὁποῦ δείχνει τὸ πρωτόβραδο λιγνόγραμμα φεγγάρι καθὼς εἶναι γυρισμένο πρὸς τὸν ἥλιο (ἔστω κι ἂν, ἀπὸ τὴν πρώτη τούτην ὥρα, διαγράφεται ὁ ἀκέριος κύκλος τῆς δόλωφτης μελλοντικῆς πληρότητάς του) —, τέτοια ἦταν ἡ πρωταρχικὴ μου διάθεση μπροστὰ στὴ Φύση· μιὰ διάθεση ποῦ, ἀρχίζοντας μονάχα μόλις νὰ ποθεῖ καὶ ν' ἀγαπᾷ καὶ νὰ γνωρίζει, ἀκριβῶς γιὰ τοῦτο καὶ μοῦ ἐπέτρεπε, μπροστὰ τῆς, νὰ ἐκτιμῶ καὶ τὰ μικρότερα ἐνδιάθετα κινήματα τοῦ νοῦ μου, τὶς πιὸ ἐνδόμυχες κι ἀγνότερές του τάσεις, καὶ τὸ σύνολο τῶν πόθων, τῶν ἀγαμονῶν, των ἀνατάσεων, ποῦ ἀποτελοῦσαν τὸ προζύμι τῆς ἀπώτερης ψυχῆς μου, χωρὶς διόλου ὁποιοδήποτε «ἀντικείμενο»¹²⁰.

8.2. Πατριδολατρία

Τὰ δημοτικὰ τραγούδια ποῦ ἀνήκουν σ' αὐτὸν τὸν κύκλο μποροῦμε κι αὐτὰ νὰ τὰ χωρίσουμε σὲ τρεῖς κατηγορίες:

1. Ἀγάπη πρὸς τὸ πατρίω ἔδαφος (ζενητιῆς).

1. Ἀγάπη πρὸς τὴν ἀμυνόμενη Ἑλλάδα.

3. Ἀγάπη πρὸς τὴν ἐλευθερία.

Ἡ παραπάνω θεματολογία καλύπτεται πλήρως ἀπὸ τὴ σικελιανικὴ ποίηση.

8.2.1. Ἀγάπη πρὸς τὸ πατρίω ἔδαφος

Ὁ Ἀλαφροῦσκιωτος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα τραγούδι νόστου. Νόστου πραγματικῶς ἄλλὰ καὶ μεταφυσικοῦ. Τὸ πρῶτο ποίημα ἀπὸ τὰ 59+1 ἐνδιάμεσο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται ὀνομάζεται «Γυρισμός».

Ὕπνος ἱερός, λιονταρίσιος,
τοῦ γυρισμοῦ, στὴ μεγάλη
τῆς ἀμμονδιᾶς ἀπλωσιά.
Στὴν καρδιά μου
τὰ βλέφαρά μου κλεισμένα
καὶ λάμπει, ὥσαν ἥλιος, βαθιά μου.

Βοή τοῦ πελάου πλημμυρίζει
τὶς φλέβες μου.
ἀπάνω μου τρίζει
σὰ μυλολίθαρο ὁ ἥλιος·
γεμάτες χτυπάει τὶς φτεροῦγες ὁ ἀγέρας.

120. Λυρικὸς Βίος Α', σελ. 20-21.

ἀγκομαχάει τὸ ἄφαντο ἄξόνι.
 Δὲ μοῦ ἀκούγεται ἡ τρῖσβαθῃ ἀνάσα.
 Γαληνεύει, ὥς στὸν ἄμμο, βαθιά μου
 καὶ ἀπλώνεται ἡ θάλασσα πᾶσα.

Σὲ ψηλοθόλωτο κύμα
 τὴν ὑψώνει τὸ ἀπέραντο χᾶδι.
 ποτίζουν τὰ σπλάχνα
 ραντίζει τα διάφωτη ἡ ἄχνα
 τοῦ ἀφροῦ ποῦ ξεσπάει στὰ χαλίκια
 πέρα σβήνει τὸ σύφυλλο βούισμα
 ὁποῦ ξέχειλο ἀχοῦν τὰ τζιτζίκια.

Μιά βοή φτάνει ἀπόμακρα
 καὶ ἄξαφνα,
 σὰν πανὶ τὸ σκαρμὸ ποῦ ἔχει φύγει,
 χτυπάει· εἶν' ὁ ἀγέρας ποῦ σίμωσε,
 εἶν' ὁ ἥλιος ποῦ δεῖ μπρὸς στὰ μάτια μου
 — καὶ ὁ ἀγνὸς ὄχι ξένα τὰ βλέφαρα
 στὴν ὑπέρλεγκη ὄψη του ἀνοίγει.

Πετιῶμαι ἀπάνω. Ἡ ἀλαφρότη μου
 εἶναι ἴσια μὲ τὴ δύναμή μου.
 Λάμπει τὸ μέτωπό μου ὁλόδροσο,
 στὸ βασίλεμα σειέται ἀνοιξιὰτικο
 βαθιά τὸ κορμί μου.
 Βλέπω γύρα. Τὸ Ἰόνιο,
 καὶ ἡ ἐλεύθερη γῆ μου!

8.2.2. Ἡ ἀγάπη στὴν ἀμυνόμενη Ἑλλάδα

Τούτῃ ἡ στάση φαίνεται καθαρά ἀπὸ πολλὰ ποιήματα τοῦ Σικελιανοῦ. Χαρακτηριστικὰ μεταφέρω ἐδῶ τὸ πρῶτο μέρος ἀπὸ τὸ ποίημά του «Θεσσαλίας»:

Βροχὴ τοῦ Ὀλύμπου· πνίγει τὴν κοιλάδα
 τὸ βουνὸ ποῦ τὸ Δία ἔχει κορφὴ του.
 Φέγγ' ἡ ἀστρατὴ σὰν καπνισμένη δάδα
 μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἀθάνατη μορφὴ του.
 Μὰ στῆς βουνοκορφῆς του τὴν πεδιάδα,
 μόνος τὸν ἥλιο ἂν χαίρεται λαμπάδα,

στον κεραυνό απολύνει την κραυγή του:
 «Κράτει σφιχτά τὸν πόλεμό Σου, Ἑλλάδα!»

Κι ὥσὰ νὰ σβεῖ σ' ἀπόμακρο ἀκρογιάλι
 τὸ κύμα θολωτό, κ' ἡ ἀκμή του σώνει
 νὰ σπάει σὰν τ' ἀργυρόηχο τὸ κρουστάλλι
 ἢ βοή, βαριά πολύνυκλη, ξαπλώνει
 καὶ σβήσεται καὶ κυλάει καὶ δυναμώνει,
 — στὸν ἴδιο ἀχὸ διπλοχτυπάει τ' ἀμόνι —
 τέλος τὸ γέλιο τὸ ἄφθογο προβάλλει,
 γέλιο τοῦ Δία τὸ βροντερὸ κανόνι!

Καὶ στοῦ Πηγειοῦ τὰ ρέματα ἀπὸ πάνω,
 καθὼς στ' ἀπόσκια τὰ κοτσύφια λένε
 τ' ἀνεβρυτὸ κελήδισμα τὸ πλάνο,

στὶς λαγκαδιές σουρίζουνε τὰ βόλια
 κι ἀκολουθοῦνε τὰ νερὰ πὸν ρένε,
 σὰν τὰ κοτσύφια μὲς στ' ἀπόσκια λένε,
 σὰν τὰ πουλιὰ στ' ἀπόβροχα περβόλια!¹²¹

8.2.3. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν Ἑλευθερία

Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία πὼς ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ, Λυρικό, Δραματικό καὶ Πεζογραφικό, εἶναι μιὰ κραυγὴ ἐλευθερίας. Ὅπως δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία πὼς παράλληλα διακρίνεται μιὰ τρομυχτικὴ προσπάθεια τοῦ ἔνθεου ποιητῆ νὰ μεταδώσει καὶ νὰ κάνει κατανοητὴ στοὺς ἀνθρώπους τὴ σημασία καὶ τὴν οὐσία τῆς μεγάλης αὐτῆς ἡθικῆς ἀξίας. Ἄν ὅχι τί εἶναι τότε τὸ «Πνευματικὸ Ἐμβατήριον

Σὰν ἔριξα καὶ τὸ στερεὸν δαυλὶ στὸ φωτογόνι,
 (δαυλὶ τῆς ζωῆς μου τῆς κλεισμένης μὲς στὸ χρόνο)
 στὸ φωτογόνι τῆς καινούριας Λευτεριᾶς Σου, Ἑλλάδα,
 μοῦ ἀναλαμπάδωσε ἄξαφνα ἡ ψυχὴ, σὰν νὰ 'χα
 τ' ἅγιο κελὶ τοῦ Ἡράκλειτου τριγύρα μου,
 ὅπου, χρόνια,
 γιὰ τὴν Αἰωνιότητὴ ἐχάλκευε τοὺς λογισμοὺς του

121. "Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ, «Θεσσαλία», *Λυρικός Βίος*, Β', 1965, σελ. 35-36.

καὶ τοὺς κρεμνοῦσε ὡς ἄρματα
 στῆς Ἑφεσος τὸ Ναό...
 Γιγάντιες σκέψεις,
 σὰ νέφη πύρινα ἢ νησιά πορφυρωμένα
 σὲ μυθικὸν ἡλιοβασίλεμα,
 ἀνάβαν στὸ νοῦ μου,
 τι ὅλη μοῦ καίονταν, μονομιὰ ἡ ζωὴ
 στὴν ἔγνοια τῆς καινούριας Λευτεριᾶς Σου, Ἑλλάδα¹²².

Ἡ τί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ ποίημα «Ἀνάσταση», χρονολογημένο 25 τοῦ Μάρτη τοῦ '42 καὶ δημοσιευμένο στὸ περιοδικὸ Ἑλεύθερα Γράμματα στὶς 5 Μαΐου 1945, στὴ σελ. 5.

Τὰ χελιδόνια του θανάτου, Σοῦ μηνᾶν μιὰν ἄνοιξη
 καινούρια Ἑλλάδα, κι ἀπ' τὸν τάφο Σου γιγάντια γέννα.
 Μάταια βιγλίζει τῶν Ρωμαίων ἡ κονστωδιά τριγύρα Σου.
 Ἀκόμα λίγο, κι ἀνασταίνεται σὲ νέο Εἰκοσιένα¹²³.

Ὅλοι οἱ «Ἐπίνικοι Β'» (1940-1946), Ὁ Λαΐδαλος στὴν Κρήτη κι Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνας ὕμνος ποὺ μετατρέπεται πολλὲς φορὲς σὲ παιάνα καὶ δοξολόγημα πρὸς τὸ ὕψιστο ἀγαθό: τὴν ἐλευθερία.

ἀντιστροφή

Μὲ τ' ὄργανα ἀλαφριά, βαριά,
 παντοῦ, σὲ πέλαα, σὲ στεριά,
 μὲ μπόρες, μὲ καλοκαιριά,
 μὲ τὸ νοτιά μὲ τὸ Βοριά
 λαλᾶτε τη τὴ λευτεριά..¹²⁴.

8.3. Θρησκευτικότητα

Τὰ θρησκευτικῶς περιεχομένου ποιήματα τῆς δημοτικῆς μας ποίησης εἶναι αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται στὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, στὸν Ἀη-Γιώργη, στὴν Ἁγια-Σοφιά κ.λ.π. Ὑπάρχουν καὶ ποιήματα ὅπου ὁ κλέφτης π.χ. ζητάει πνευματικὸ νὰ τὸν ἁπολογῇ, ἄλλος θέλει νὰ γίνῃ καλόγερος ἢ ἄλλος κάνει τὸ

122. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, «Πνευματικὸ Ἑμβατήριον», *Λυρικὸς Βίος*, Ε', σελ. 171 στ. 1-19.

123. Ὁ.π., σελ. 160.

124. Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ, σελ. 28.

σταυρό του πρὶν τουφεκίσει. Ὁ λαϊκός μας ποιητὴς διετήρησε τὰς αἰσθητικὰς ἀντιλήψεις τῶν προγόνων του, εἰς τὴν ψυχὴν του ὅμως ἔχει τὴν Χριστιανικὴν εὐσέβειαν¹²⁵. Θὰ μπορούσαμε ἴσως ἐδῶ νὰ μιλήσουμε γιὰ ἓνα εἶδος ἀσυνείδητου θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ. Ὁ θρησκευτικὸς συγκρητισμὸς τοῦ Σικελιανοῦ ἔχει ἐπισημανθεῖ. Ὁ ποιητὴς θεωρεῖ τὴν Παναγίαν ὡς τὴν Κυβέλην, τὴ Πέρην, τὴ Δήμητρα καὶ τὴν Περσεφόνην ὅπως κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο ἓνας εἶναι ὁ Ἀπόλλωνας, ὁ Διόνυσος καὶ ὁ Χριστός. Γιὰ τὸ «Χριστιανικὸ μῦθο στὸ Σικελιανόν» καθὼς καὶ σχόλια γιὰ τὸ θρησκευτικὸ συγκρητισμὸ του μπορεῖ κανεὶς νὰ συμβουλευτεῖ τὴν ἐργασία τοῦ Γ. Π. Σαββίδη στὸ Ἀφιέρωμα στὸν Ἀγγελο Σικελιανὸν — Κότνος — τοῦ περιοδικοῦ *Εὐθύνη*, «Τετράδα Εὐθύνης» σελ. 35-43.

8.4. Μελαγχολία

Ἔχει ὑποστηριχθεῖ πὼς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μελαγχολίας τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ὀφείλεται στὴ φυσιολατρία. Καὶ ὁ Σικελιανὸς λατρεύει κατεξοχὴν τὴ φύσιν, δὲν στέκεται ὅμως ποτὲ ἀπέναντί της μελαγχολικός. Ἀπεναντίας χαίρεται χαρὰν μεγάλην ἂν καὶ γνωρίζει πὼς οἷα περ φύλλων γενεή, τοιγδε καὶ ἀνδρῶν (Ζ146). Παρὰ ταῦτα ὅχι μόνο δὲν μελαγχολεῖ ἀλλὰ δροσίζεται ἡ καρδιά του σὰν τραγουδάει τὰ χρώματα τῆς πατρίδας του, τὰ ὅποια μάλιστα θεωρεῖ καὶ ὡς λυτρωτικά.

Ὡ χρώματα τῆς γῆς μου!

Χῶμα Λευκαδίτικο,
 πρωτόχωμα
 τιτάνια ζύμη τοῦ κορμοῦ μου
 τοῦ ἴδιου μου τοῦ ἀκοίμητου μυαλοῦ!

Χῶμα Αἰγινήτικο,
 ἀλαφρὸ σὰν ἀφρομύδαλο
 πηλὲ πὸν μοῦ δροσίξεις τὴν καρδιά
 σὰν τὰ λαγήνια σου
 πὸν κρυώνουνε τὰ καλοκαίρια τὸ νερό!

Χῶμα τῆς Πελοποννήσου,
 πὸν θρέφεις ἄμετρα τὰ κνταρίσσια,
 ἀπὸ τὸ πὸν μικρὸ

ποὺ παίζει μὲ τὸν ἀέρα ὡς σκῆμνος λιονταριοῦ
ὥσμε τὸ μεγαλύτερο ποὺ ἡ μνήμη μου κρατεῖ!

Ἀργίτικο φλογάτο κοκκινόχωμα,
ποῦ καὶς στὸν ἥλιο ὡς πυρωμένο σίδερο —
κι ὥστόσο σὲ φλογίζει ἀκόμα πιότερον ἢ παπαρουνά!

Ὡ χώματα τῆς γῆς μου,
μύρια κι ἀξεχώριστα σὰν τὰ νερά,

σὰν ὁ ὕπνος π' ὄχι μόνο ἀπὸ ἄνα δέντρο σ' ἄλλο
διάφορον, ἀλλάζει
ἀλλὰ καὶ στὸν ἐλαιώνα
— ὅπως τὸ ξέρουν οἱ βοσκοὶ
ποὺ συναλλάζοντε τὸν ἵσκιο
ἀκλουθώντας τὸ κοπάδι ἐδῶ κ' ἐκεῖ —
δὲν εἶν' ὁ ἴδιος κάτω ἀπ' ὅλες τὶς ἐλιές.

Ὡ χώματα,
ποὺ μὲ λυτρῶσατε ἀπ' τῇ βαριά τοῦ ζῶον προῆ¹²⁶!

Συμπεράσματα

Σύμφωνα μὲ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω μποροῦμε νὰ εἰμάστε βέβαιοι πῶς ὁ Σικελιανὸς γνώριζε πολὺ καλὰ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι. Τὸ γνώριζε ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἐντυπες ἐκδόσεις. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρω, ὅτι ἡ ἐκδοση τῶν Ἑκλογῶν ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τοῦ Νικολάου Πολίτη εἶχε κάνει πολὺ θόρυβο στὶς ἀρχὲς τοῦ αἵωνα. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν τὸ εἶχε ὑπόψῃ του ὁ Σικελιανός. Ἀλλωστε, ὅπως εἶδαμε προλόγησε καὶ τὴ συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Ἀγ. Θέρου. Συνεπῶς δὲν ἰσχύει ὁ ἰσχυρισμὸς ὀρισμένων ποὺ ἡ μεγάλη ἀγάπη τους γιὰ τὸν ποιητὴ τοὺς ἔκανε νὰ βλέπουν κάθε δημιουργία του ὡς ἀπότοκο μιᾶς θείας ἀποκάλυψης.

Πιὸ συγκεκριμένα ἡ θεματολογία τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ (δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος - ἀκριτικὰ - κλέφτικα - νυφιάτικα - μοιρολόγια - παραλογές - δίστιχα - τῆς ξενιτιάς κ.λ.π.) τὰ ἐξωτερικὰ καὶ τὰ ἐξωτερικὰ τους γνωρίσματα ταυτίζονται μὲ ἓνα πολὺ μεγάλο μέρος τῆς ποίησης τοῦ Σικελιανοῦ.

Ἄν δεχτοῦμε τὸν ὀρισμὸ τοῦ Cl. Pichois καὶ A. M. Rousseau ὅτι ἐπίδραση εἶναι ὁ λεπτὸς καὶ μυστηριώδης μηχανισμὸς μὲ τὸν ὁποῖο ἓνα λογοτεχνικὸ

126. «Τὰ Χώματα», Ἡ Συνειδήση τῆς Γῆς μου ἀπὸ τὸν Πρόλογο στὴ Ζωή, β.π. σελ. 36-38.

ἔργο ὁδηγεῖ στὴν κυοφορία ἑνὸς νέου λογοτεχνήματος¹²⁷ τότε μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε πὼς ὁ Ἅγγελος Σικελιανὸς ἀνήκει στοὺς δημιουργοὺς ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἐπηρεαστεῖ ἐξαιρετικὰ ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ἀλλωστε εἶναι δεδομένο ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν ζοῦσε ἀπλὰ μέσα στὴν ὁποία παράδοση, ἀλλὰ τὴ βίωνε, τὴν πίστευε ὡς τὴ μοναδικὴ πηγὴ ἔμπνευσης, ὡς τὸ μοναδικὸ ἄρτιο τρόπο ζωῆς. Ὁ ἀρχαιοελληνικὸς μῦθος, ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία καὶ ἡ δημοτικὴ παράδοση ἀποτελοῦν τὰ σκέλη τοῦ πυθικοῦ αἰώνιου τρίποδα πάνω στὸν ὁποῖο ὁ Σικελιανὸς στήριξε τὸ δυνάστη Λόγο προκειμένου νὰ ἀποδείξει τὴν ἐνότητα τῆς Ζωῆς μέσα στὸν Παγκόσμιον Ἄθλο.

Στίχοι ὅπως αὐτοὶ τοῦ «Χωριάτικου Γάμου» τῶν «Ραψωδιῶν τοῦ Ἰόνιου» τῆς *Μητέρας Θεοῦ*, τοῦ «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων» καὶ τῆς *Βυζαντινῆς Ἐποποιίας τοῦ Διγενῆ* κ.ἄ. θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν συνθέσεις ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἢ τοῦ περιήγμου ἀνώνυμου ποιητῆ.

.....
καθὼς τὸ λάδι ὀλάκερο καρπίζει τὸν ἑλαιώνα

σὰ σὲ πελάου ἑαρινοῦ τὴν ἄκρη νηνεμία
τὸ πλάτος τὸ ἀνεκύμαντον, ἡ ἀγάπη μου ἦταν μία.

Ἄφογοι δεκαπεντασύλλαβοι ποὺ εἴτε προέρχονται ἀπὸ τὸν ἀρχαιοελληνικὸ ἱαμβό, εἴτε ἀπὸ τὸν τροχαῖο, εἴτε ἀπὸ τὸν ἐπίτριτο ἐνισχύουν γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὴν ἀποψη γιὰ τὴ συνέχεια τῆς ἐλληνικότητος καὶ τῆς ἀφθαρτῆς πορείας τῆς μέσα στοὺς αἰῶνες.

Ὅπου ἡ δημοτικὴ μας ποίηση περνάει στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ ἔχει μετουσιωθεῖ σὲ μιὰ ἐξίσου διάφανη, μεγαλειώδη καὶ ὁλόκληρη σύνθεση, πὺν — κατὰ τὴ γνώμη μου — ἀνυψώνει τὸν ποιητὴ σὲ κατορθωμένο λαϊκὸ τραγουδιστὴ, ἐκφραστὴ τῆς σφαιρικότητάς της καὶ τῆς μοναδικότητος τῆς ἐλληνικῆς παράδοσης.

Ὁ Σικελιανὸς, ὁ Καζαντζάκης καὶ ὁ Σεφέρης γύρεψαν τὶς πηγὲς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ψηλάφισαν τὰ θεμέλια τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς¹²⁸.

Μιὰ ψυχραιμότερη στάση ἀπέναντι σ' ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ θὰ μ' ἔκανε νὰ μεταχειριστῶ ὅχι τὴ λέξη *ἐπίδραση* ἀλλὰ *βίωση*. Ὁ Σικελιανὸς ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ κάθε πηγὴ τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ μπόρεσε ν' ἀναστήσει

127. Βλ. καὶ Ἑλένης Πολίτου-Μαρμαρινοῦ, *Ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1981, σελ. 40.

128. Δ. Νικολαρεῖζης, σελ. 211.

μὰ ζωὴ παροῦσα ἀπὸ τὰ μακρονὰ ἄδυντα τῆς παράδοσής μας¹²⁹. Οἱ συνθέσεις του ὅμως ἀνάβλυσαν ἀπ' τὸ σύνολο, ἀπ' τὴν ὀργανικὴ συνέργεια ὅπου, φύση, ἀγῶνας καὶ παράδοση — ἀλληλοκρατιῶνται — κατὰ τὴ δική του ἔκφραση — ὑπέρπλουτα καὶ ζωντανά.

Ὑπέρπλουτα καὶ ζωντανὰ καὶ μὲ πάθος μυστικὰ καὶ βαθιὰ πέρασε ὁ Σικελιανὸς τὴ δημοτικὴ ποίηση στὸ δικό του τὸ τραγοῦδι. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτο στὸν παρακάτω ἀφορισμὸ τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἑμεῖς οἱ Ἕλληνες εἴμαστε ἓνα γένος πονεμένο, βασανισμένο καὶ γι' αὐτὸ καὶ ὅ,τι καὶ ἂν φτιάξουμε ἔχει αἷμα μέσα του καὶ βάθος, ἐπειδὴς ὁ πόνος εἶναι βαθὺ πρῶμα!¹³⁰

Ritsa Fragou-Kikilia. *Das Volkslied im Werk von Angelos Sikelianos*.

ZUSAMMENFASSUNG

Sikelianos wurde durch seine Amme in das Volkslied eingeweiht. Seine familiäre, soziale und natürliche Umgebung hat zur Kulturierung seiner Empfindsamkeit beigetragen, bes. was sein echtes Verhältnis zum Volk betrifft.

In dieser Arbeit werden Sikelianos Ansichten über das Volkslied dargestellt, wie auch dessen Einfluß auf das Werk von Sikelianos. Es wird gereigt, daß viele Motive unserer Volksdichtung bewußt in das Werk des großen Dichters eingeflochten wurden. Sprachliche Elemente und Strukturmomente der Volksdichtung werden in der Art und Weise wie sie in das Werk von Sikelianos eingehen untersucht. Der Einfluß der Volksdichtung auf Sikelianos wird in Bezug auf das schöpferische Element in seiner Dichtung analysiert.

129. Γιώργος Σεφέρης, «Ἀγγελος Σικελιανός», *Δοκίμους Β'*, Ἀθήνα 1974, σελ. 97.

130. Φώτης Κόντογλου, *Τὰ ἔμορφα τραγοῦδια μας*, περ. Ἑλληνικὴ Δημιουργία, Ἀφιέρωμα στὸ Δημοτικὸ Τραγοῦδι Α', σελ. 169.